

Open your mind. LUT.

Lappeenranta **University of Technology**

School of Business and Management

A250A5000 Kandidaatintutkielma,

Talousjohtaminen

Tilintarkastuksen riippumattomuuden vaarantavat tekijät

Factors endangering the independence of auditing

pvm. 5.1.2016

Tekijä: Antti Kokkola

Ohjaaja: Helena Sjögren

TIIVISTELMÄ

Tekijä: Antti Kokkola

Tutkielman nimi: Tilintarkastuksen riippumattomuuden vaarantavat tekijät

Tiedekunta: Kauppakorkeakoulu

Koulutusohjelma, pääaine: Kauppatiede, talousjohtaminen

Vuosi: 2016

Kandidaatin tutkielma: Lappeenrannan teknillinen yliopisto, 41 sivua, 2 kuvaa, 1 taulukko

Tarkastaja: Helena Sjögrèn

Avainsanat: tilintarkastus, tilintarkastaja, riippumattomuus, uhat, varokeinot

Tämän kandidaatintutkielman tavoitteena oli tutkia, mitkä tekijät vaarantavat tilintarkastuksen riippumattomuuden. Tutkimuksessa tutkittiin riippumattomuuden vaarantavia tekijöitä ja niitä keinoja, joiden avulla tilintarkastajien riippumattomuutta voidaan parantaa. Lisäksi työssä tarkasteltiin, mitkä eri tahot sääntelevät tilintarkastajien riippumattomuutta.

Tutkimus toteutettiin laadullista tutkimusmenetelmää käyttäen. Työn teorian ohella käytettiin myös empiiristä aineistoa, joka koostui Big Four -tilintarkastusyhteisöjen tuottamista läpinäkyvyyskertomuksista. Aineisto kerättiin tilintarkastusyhteisöjen internetsivuilta.

Tutkimuksen tulosten osalta voidaan sanoa, että tilintarkastuksen riippumattomuudelle uhkia ovat; oman edun-, oman työn tarkastamisen-, asianajon-, läheisyyden- ja painostuksen uhat. Tilintarkastuksen täydellistä riippumattomuutta on kuitenkin mahdollonta saavuttaa, minkä johdosta on pyrittävä vain mahdollisimman objektiiviseen ja riippumattomaan tilintarkastukseen.

ABSTRACT

Author: Antti Kokkola

Title: Factors endangering the independence of auditing

Faculty: LUT, School of Business and Management

Degree program, major subject: Business Administration, Financial management

Year: 2016

Bachelor's thesis: Lappeenranta University of Technology, 41 pages, 2 figures, 1 table

Examiner: Helena Sjögrèn

Keywords: Auditing, audit, independence, threat, precaution

The purpose of this study was to investigate factors that may endanger the independence of auditing. In this study threats to independence and means by which the independence of auditors can be enhanced were explored. In addition, the study investigated which of the various directions regulate the independence of auditor.

The study was implemented as qualitative research. Alongside the work of the theory where also empirical data which consisted of Big Four –entities transparency reports. The data was collected from companies web pages.

According to the study, threats to the independence of auditing are following; self-interest threat, self-review threat, advocacy threat, familiarity threat and intimidation threat. Because it is impossible to achieve the complete independence of the auditing, auditor must strive for best possible objectivity and independent auditing.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
1.1 TUTKIMUKSEN TAUSTAA.....	2
1.2 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSONGELMAT	3
1.3 TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄT	4
1.4 TUTKIMUKSEN RAKENNE JA RAJAUKSET	5
2 TILINTARKASTAJAN RIIPPUMATTOMUUS	8
2.1 TAUSTAA.....	8
2.2 RIIPPUMATTOMUUDEN MÄÄRITELMÄ	9
2.3 TILINTARKASTAJA RIIPPUMATTOMUUDEN UHKATEKIJÄT	11
2.4 RIIPPUMATTOMUUDEN TURVAAMINEN.....	13
3 RIIPPUMATTOMUUDEN SÄÄNTELY	18
3.1 TAUSTAA.....	18
3.2 EUROOPAN YHTEISÖJEN SÄÄDÖKSET	20
3.3 TILINTARKASTUSLAKI OSANA RIIPPUMATTOMUUTTA	20
3.4 HYVÄ TILINTARKASTUSTAPA	22
4 BIG FOUR -TILINTARKASTUSYHTEISÖJEN RIIPPUMATTOMUUSRAPORTOINTI	25
4.1 TUTKIMUKSEN AINEISTO JA KÄYTETYT MENETELMÄT	25
4.2 AINEISTON TILINTARKASTUSYHTEISÖJEN RIIPPUMATTOMUUSRAPORTOINTI.....	26
5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	31
5.1 TUTKIMUKSEN TULOKSET	32
5.2 TYÖN RAJOITTEET JA JATKOTUTKIMUSMAHDOLLISUUDET	35
LÄHTEET	36

KUVAT

Kuva 1. Tutkielman rakenne

Kuva 2. Tilintarkastuksen sisältö (Riistama, 1999, 29)

TAULUKOT

Taulukko 1. Yhteenveto raportoiduista riippumattomuuden turvaavista keinoista

1 JOHDANTO

Vuoden 2008 finanssikriisin, sekä Enronin ja WorldComin kaltaisten yritysskandaalien johdosta on herännyt useita kysymyksiä koskien tilintarkastusta ja tilintarkastajien riippumattomuutta. Maailmanlaajuinen rahoituskriisi ja taantuma ovat tuoneet keskeisesti esille vakaan toimintaympäristön merkityksen, niin talouden kuin yritystoiminnan edellytysten turvaamiseksi (Savolainen, 2009). Globaali jatkuvasti muuttuva liiketoimintaympäristö lisää merkittävästi tilintarkastukseen kohdistuvia muutospaineita. Muutos sekä ajan hermoilla pysyminen nostaa esiin erilaisia kysymyksiä koskien tilintarkastajien roolia yhteiskunnassa, mikä tekee tilintarkastuksesta alana hyvin mielenkiintoisen ja ajankohtaisen tutkimuskohteen. Pääomamarkkinat tarvitsevat tuekseen luottamuksen ja sijoittajien uskon siihen, että yritysten ja markkinoiden toiminta on lain mukaista. Ulkoinen tilintarkastus nähdäänkin perinteisesti luotettavuuden lisääjänä taloudellisia raportteja tulkittaessa (Sikka, 2009).

Markkinoiden luottamus, sekä sijoittajien usko yritysten lainmukaiseen toimintaan korostuu entisestään taloudellisesti heikompien vuosien aikana. Samalla tilintarkastajien asema riippumattomana ja objektiivisena toimijana asetetaan entistä tarkemman valvonnan alle. Oletus tilintarkastajien riippumattomuudesta voidaan katsoa yhdeksi tilintarkastuksen kulmakiveksi. Eskelinen (2012) toteaaakin, että *”Ilman riippumattomuutta tilintarkastuksella ei ole uskottavuutta.”* Täydellistä riippumattomuutta on kuitenkin lähes mahdoton saavuttaa, sillä tilintarkastaja ja asiakas muodostavat keskenään taloudellisen riippuvuussuhteen, jonka olemassaoloa on mahdoton poistaa. Keskustelu tilintarkastajien riippumattomuudesta onkin saanut osakseen myös paljon kritiikkiä. Missä menee raja tilintarkastajalta kielletyn ja sallitun toiminnan suhteen? Tilintarkastajilta odotetaan usein tietyn laajuista konsultointia lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi, mikä luo entisestään uusia ongelmia tilintarkastajien riippumattomuuden säilymiselle. Tilintarkastuksen sääntelyn tulevaa kehitystä on mahdoton ennustaa, mutta oletettavaa on, että ala on menossa kohti yhä kansainvälisempää ja yhtenäisempää sääntelyä, jossa säännöt ja toimintatavat ovat kaikille tilintarkastajille samat maasta riippumatta, mikä osaltaan asettaa myös haasteita riippumattomuuden arvioinnille sekä läpinäkyvälle tilintarkastukselle.

1.1 Tutkimuksen taustaa

Voimassa oleva tilintarkastuslaki (459/2007; jäljempänä TTL) astui voimaan 1.7.2007. Eduskunta on kuitenkin hyväksynyt uuden TTL 12.3.2015, jonka on määrä astua voimaan vuoden 2016 alusta. Uudistusta voidaan pitää tilintarkastajien kannalta merkittävänä, sillä siinä uudistetaan niin tilintarkastajien tutkintovaatimus, kuin tilintarkastajien valvontajärjestelmä. Lisäksi Euroopan unionin tilintarkastussäätelyä ollaan uudistettu ja tämän uudistuksen on tarkoitus astua voimaan vuoden 2016 aikana, jolloin kansallisen lainsäädännön tulee vastata Euroopan unionin vaatimuksia. Tämän muutosdirektiivin katsotaan koskevan tilintarkastajien riippumattomuutta, tilintarkastuskertomuksen sisältöä, sekä tilintarkastajien valvontaa. (Mähönen, 2015) Suomen tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan on oltava riippumaton toimeksiannosta suorittaessaan sekä järjestettävä toimintansa riippumattomuuden turvaavalla tavalla, ja mikäli edellytykset riippumattomuudelle puuttuvat, tilintarkastajan on kieltäydyttävä toimeksiannosta. (TTL 24§) Riippumattomuus on keskeinen edellytys tilintarkastukselle ja sen lainmukaiselle suorittamiselle.

Tilintarkastus toimii keskeisenä apuvälineenä tilinpäätösraportoinnin oikeellisuuden, avoimuuden, sekä pääomamarkkinoiden luotettavuuden varmistamisessa. Lisäksi tilintarkastus nähdään tärkeänä osana yritysten hallinto- ja ohjausjärjestelmää. Tilintarkastuksen tuottamat raportit ovat tärkeitä niin julkisen kaupankäynnin kohteena oleville yrityksille, kuin muillekin yhteisöille. (TEM, 2015) Tilintarkastuksen avulla väärinkäytökset ja muu epärehellinen toiminta saadaan helpommin selville, sillä tilintarkastaja toimii objektiivisena toimijana yrityksen ja sen sidosryhmien välissä. Toisaalta tilintarkastaja ei saa harjoittaa tilintarkastukseen liittyvää muuta toimintaa, joka lisää riskiä tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumiselle tai tarkastuksen suorittamiselle (TILA, 2015).

Tässä tutkimuksessa tarkoituksena on tarkastella niitä tekijöitä, jotka vaarantavat tilintarkastuksen riippumattomuuden. Lisäksi työssä perehdytään seikkoihin, joiden avulla tilintarkastajien riippumattomuus pyritään turvaamaan, sekä sitä mitkä tahot sääntelevät tilintarkastajien riippumattomuutta Suomessa. Vaikka tilintarkastuskenttä

onkin hyvin laaja-alainen ja tutkimuskohteita on varsin paljon, niin tämän tutkimuksen pääpainona on tilintarkastajien riippumattomuuden tutkiminen.

Riippumattomuuden vaarantavien tekijöiden tutkimisesta tekee mielenkiintoisen etenkin se; miten riippumattomuus voidaan säilyttää, vaikka tilintarkastajilta odotetaan usein myös konsultointia ja muuta neuvonantoa tilintarkastuksen yhteydessä? Edelleen riippumattomuuden hankala määriteltävyys sekä todennettavuus, tekevät aiheeseen perehtymisen erittäin kiehtovaksi. Lisäksi alan lakisääteisyys ja vahva sääntely tekevät tilintarkastuksen riippumattomuuden tutkimisesta mielenkiintoisen tutkimuskohteen, joka elää ajassa. Tutkielman aiheesta on olemassa useita kansainvälisiä tieteellisiä julkaisuja sekä kirjoja, joita pyritään käyttämään tutkimuksessa hyödyksi. Tutkimuksessa riippumattomuuden sääntelyä pyritään tarkastelemaan Suomen lainsäädännön, sekä EU:n säädösten mukaisesti.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusongelmat

Tämän tutkielman tavoitteena on siis selvittää, mitkä ovat tilintarkastuksen riippumattomuuden vaarantavia tekijöitä, sekä pohtia varokeinoja riippumattomuuden säilyttämiseksi. Lisäksi tutkimuksessa otetaan selvää, mitkä eri tahot sääntelevät tilintarkastajien riippumattomuutta. Aluksi tutkielmassa keskitytään riippumattomuuteen ja sen teoreettiseen viitekehykseen. Alaongelmien tutkimisen avulla päästään paremmin käsiksi työn pääongelmaan ja sen selvittämiseen. Tutkimuksen lopuksi tarkoituksena on kerätä mahdollisimman kattava kokonaisuus Big Four –tilintarkastusyhteisöjen riippumattomuuskäytännöistä, jotka on kerätty neljän suurimman tilintarkastusyhteisön julkaisemista läpinäkyvyyskertomuksista. Tämän avulla saadaan tutkimuksen teorian rinnalle myös aineistoa, mikä auttaa tutkimuksen pää- ja alaongelmien selvittämisessä. Aineiston avulla saadaan teorian rinnalle myös käytäntöä, jonka avulla nähdään pitävätkö teoriassa esitetyt seikat paikkansa myös todellisuudessa.

Tutkimuksen pääongelma on:

- ***”Mitkä tekijät vaarantavat tilintarkastajan riippumattomuuden?”***

Tutkimus sisältää pääongelman lisäksi kaksi alaongelmaa, joiden tarkoituksena on auttaa varsinaisen tutkimusongelman selvittämisessä. Tilintarkastajan riippumattomuuden turvaavien tekijöiden tutkimisen, sekä riippumattomuuden sääntelyn tarkastelun avulla pyritään luomaan hyvät puitteet tutkimuksen pääongelman selvittämiseksi.

Tutkimuksen alaongelmat ovat:

- ***”Mitkä tahot sääntelevät tilintarkastajien riippumattomuutta?”***
- ***”Millä tekijöillä pyritään turvaamaan tilintarkastajien riippumattomuus?”***

Tilintarkastajien sääntelyn tarkastelun avulla saadaan ne tekijät selville, joiden avulla tilintarkastajien riippumattomuuteen on mahdollista vaikuttaa esimerkiksi lainsäädännön ja ammatillisten ohjeiden kautta. Riippumattomuuden turvaavien keinojen avulla tuodaan erilaisia vaihtoehtoja esille, joiden avulla on mahdollista parantaa ja lisätä tilintarkastajien riippumattomuutta. Työn alaongelmat muodostavat yhdessä ikään kuin polun, jota pitkin kulkemalla lukija muodostaa paremman ja selkeämmän kuvan tutkimuksen pääongelmasta.

1.3 Tutkimusaineisto ja menetelmät

Tutkimus toteutetaan laadullista eli kvalitatiivista tutkimusmenetelmää käyttäen. Laadulliselle tutkimukselle on ominaista usein se, että siinä keskitytään varsin pieniin määriin tapauksia, mutta niiden analysointi pyritään toteuttamaan mahdollisimman kattavasti ja samalla tutkimuksen laadulla pyritään korvaamaan määrä (Eskola & Suoranta, 1998, 14). Tutkielma pohjautuu niin teorian, kuin empiriainkin osalta valmiisiin aineistoihin ja tutkimuksiin. Työn teoreettinen viitekehys muodostuu pääasiassa niin kotimaisista, kuin kansainvälisistä artikkeleista, julkaisuista ja kirjallisuudesta. Hyvinä kotimaisina lähteinä toimivat muun muassa Maj-Lis Saarikiven väitöskirja: *Tilintarkastajan riippumattomuus*, sekä Mikko Sarjan teos: *Tilintarkastajan riippumattomuus*, joita molempia tullaan käyttämään tutkimuksessa hyödyksi. Tutkielman teoreettisen rungon muodostamisessa tullaan käyttämään eri menetelmin tehtyjä tutki-

muksia, koskien tilintarkastajien riippumattomuutta. Lisäksi tutkimuksessa käytetään hyödyksi tutkimuksen aiheeseen liittyviä tieteellisiä artikkeleita, joita on saatavilla runsaasti, etenkin Accounting Review ja Journal of Accounting Research julkaisuissa. Toisaalta kirjallisuuden, artikkeleiden sekä empiirisen aineiston tueksi pyritään tuomaan myös tutkijan omia pohdintoja sekä päätelmiä uusien näkökulmien esiin-tuomiseksi.

Tutkimuksen empiirinen osa tulee koostumaan niin sanottujen Big Four -tilitoimistojen eli (PricewaterhouseCoopers, Deloitte, KPMG ja Ernst & Young) laatimista läpinäkyvyyskertomuksista, joiden pohjalta tehdään päätelmät riippumattomuuden vaarantavista tekijöistä ja varokeinoista niiden välttämiseksi. Aineisto on julkisesti saatavilla tilitoimistojen omilla internetsivuilla. Läpinäkyvyyskertomuksissa yhtiöt raportoivat omia käytäntöjään tilintarkastajien riippumattomuuden turvaamiseksi. Kyseiset läpinäkyvyyskertomukset ovat peräisin ainoastaan suomalaisilta jäsenyrityksiltä, jotka kuuluvat osaksi kansainvälisiä Big Four –tilintarkastusyhteisöjen konsernirakenteita. Läpinäkyvyyskertomukset ovat peräisin vuodelta 2015, paitsi KPMG:n osalta vuodelta 2014.

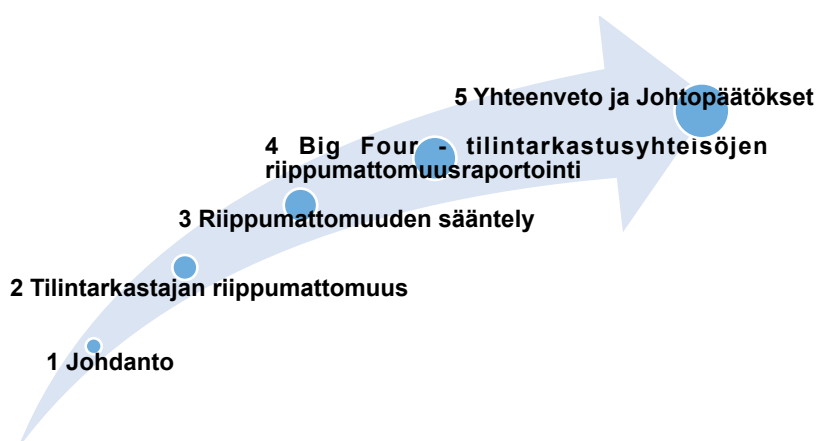
Tutkimuksessa myös lainsäädännöllinen näkökulma kulkee selkeästi mukana läpi koko tutkielman, sillä lainsäädäntö vaikuttaa hyvin merkittävästi tilintarkastajien työhön. Etenkin tilintarkastuslaki (TTL) ja kansainväliset tilinpäätösstandardit (IFRS-standardit) ovat keskeisiä lähteitä, joita tullaan käyttämään työssä. Työn lainsäädäntö perustuu Suomen lainsäädäntöön, sekä EU:n jäsenmaita koskevaan yhteiseen lainsäädäntöön ja säädöksiin.

1.4 Tutkimuksen rakenne ja rajaukset

Tutkimus koostuu viidestä pääluvusta, joista ensimmäinen on johdanto. Aluksi johdannossa käydään läpi tutkimuksen taustaa, tutkimusongelmat, sekä tutkimuksen tavoitteet. Johdannossa esitellään myös tutkimusaineisto ja tutkimuksessa käytettävät menetelmät. Lopuksi johdannossa käydään tutkimuksen rakenne ja rajaukset

läpi. Työn toisessa pääluvussa pyritään tuomaan teoreettinen näkökulma riippumattomuuden uhkien ja varokeinojen tueksi. Toinen luku alkaa tilintarkastuksen riippumattomuuden taustoilla, jonka jälkeen määritellään riippumattomuustermi. Tämän jälkeen tilintarkastuksen riippumattomuutta käsitellään tilintarkastuksen lainsäädännölliseltä näkökannalta. Kappaleen lopuksi teoriakirjallisuuteen perustuen esitellään riippumattomuuden vaarantavat tekijät, sekä ne keinot, joiden avulla tilintarkastajien riippumattomuus pyritään turvaamaan.

Työn kolmannessa luvussa käsitellään tilintarkastuksen sääntelyä, Suomen lainsäädännön, sekä EU:n säädösten ja direktiivien kautta. Luvussa käydään läpi ne säädökset, jotka vaikuttavat tilintarkastajien riippumattomuuteen. Tämän jälkeen neljännessä pääluvussa käsitellään työn empiiristä osaa. Tässä luvussa tuodaan aineiston avulla niitä riippumattomuuden kannalta merkittäviä tekijöitä esille, joita aineiston tilintarkastusyhteisöt käyttävät parantaakseen tilintarkastajien riippumattomuutta. Aineiston avulla voidaan paremmin analysoida ja tehdä päätelmiä työn tavoitteiden saavuttamiseksi. Tutkielman viides ja viimeinen luku koostuu yhteenvedosta ja johtopäätöksistä. Luvun tarkoituksena on kertoa keskeiset tulokset ja niiden merkitys. Lisäksi luvussa kerrotaan lyhyesti mitä työssä on tehty, sekä pohditaan mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita. Tutkimuksen rakenne voidaan hahmottaa alla olevan kuvan avulla. Nuolen mukaisesti tutkimuksessa edetään johdannosta aina yhteenvedoon ja johtopäätöksiin asti.

Kuva 1. Tutkielman rakenne

Tutkimusta ei ole mielekästä rajoittaa maantieteellisesti koskemaan vain Suomea, sillä tilintarkastajien työ ja rooli yhteiskunnassa on samanlainen maasta riippumatta. Tämän takia tutkielman teoreettinen runko koostuu sekä kotimaisista, että kansainvälisistä artikkeleista ja teoksista koskien tilintarkastajien riippumattomuutta. Tilintarkastuksen sääntelyn osalta työ rajoitetaan kuitenkin koskemaan vain kotimaista, sekä Euroopan unionin jäsenmaiden yhteistä lainsäädäntöä ja säädöksiä. Tutkimuksen aineisto rajataan myös koskemaan vain Suomessa toimivien Big Four -tilintarkastusyhteisöjen läpinäkyvyyskertomuksia. Muita merkittäviä rajauksia tutkimuksessa ei tulla tekemään, vaan tarkoitus on tutkia asiaa mahdollisimman monesta eri näkökulmasta.

2 Tilintarkastajan riippumattomuus

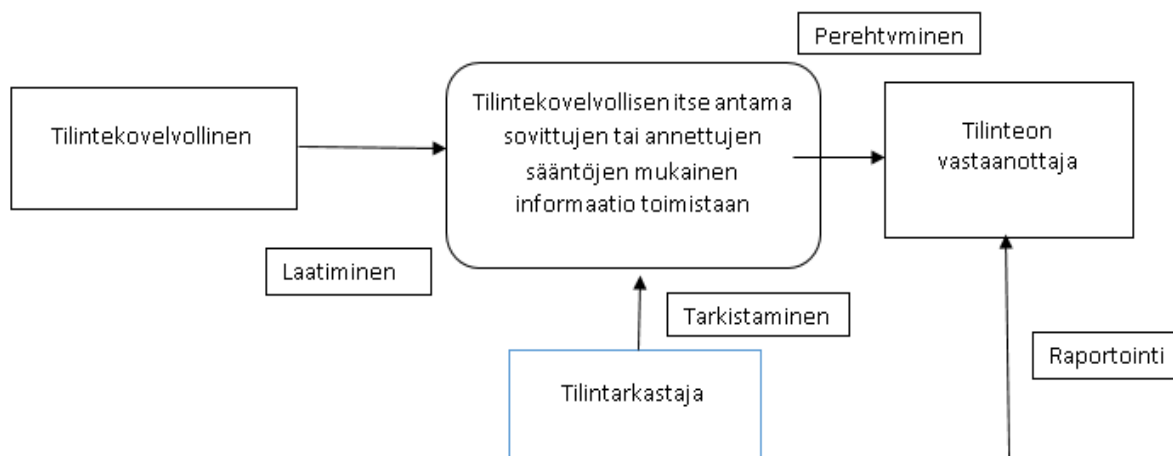
Tässä tutkielman osiossa käsitellään tilintarkastajien riippumattomuutta teoreettiselta kannalta. Aluksi käydään riippumattomuuden taustaa läpi ja tilintarkastajan roolia osana lakisääteistä tilintarkastusta, sekä määritetään riippumattomuuden käsite. Tästä seuraa tilintarkastuksen riippumattomuuden uhkien läpikäynti ja lopuksi tutkitaan vielä niitä tekijöitä, joiden avulla riippumattomuus voidaan säilyttää.

2.1 Taustaa

Keskeisimpänä taloudellisen informaation varmennusmuotona toimii tilintarkastajien suorittama lakisääteinen tilintarkastus. International Federation of Accountants (IFAC) mukaan tilintarkastus määritellään minkä tahansa taloudellisen yksikön toiminnan ja taloudellisen tiedon riippumattomaksi tutkimukseksi, jossa pyritään ilmaisemaan käsitys tilinpäätöksestä ja siihen rinnastettavasta informaatiosta. (Tomperi, 2015, 7)

”Tilintarkastus perustuu siihen, että yksilöt tai ryhmät haluavat tai tarvitsevat informaatiota, jonka luotettavuudesta he eivät itse pysty varmistumaan.” (Riistama, 1999, 23) Tilintarkastaja toimii siis luotettavuuden lisääjänä yritysten sidosryhmien etujen turvaamiseksi. Tämä luotettavuus edellyttää kuitenkin sitä, että tilintarkastaja toimii riippumattomasti suhteessa tarkastettavaan kohteeseen nähden. Tilintarkastaja tuo riippumattomana toimijana luotettavuutta ja lisäarvoa asiakkaan tilinpäätökseen, hyvin suoritettun tilintarkastuksen avulla (Dandago & Zamro, 2013). Ilman oletusta riippumattomuudesta, sidosryhmät, kuten sijoittajat eivät voi luottaa tilinpäätöksistä saatavaan informaatioon ja sen oikeellisuuteen. Ulkopuolisen tilintarkastuksen avulla tuodaan riippumaton ulkopuolinen näkökulma todentamaan tarkastettavan yrityksen taloudellinen raportointi (Moore, Tetlock, Tanlu & Bazerman, 2006, 13). Etenkin sijoittajien kannalta on hyvin keskeistä, että yritysten taloudelliset raportit on luotu rehellisesti ja sääntöjä noudattaen, jotta sijoituspäätökset perustuisivat yritysten todellisiin taloudellisiin lukuihin ja tietoihin.

Tilintarkastuksen laadun kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että tilintarkastus on riippumatonta. Mikäli riippumattomuus ei toteudu, on todennäköisempää, etteivät tilintarkastajat myöskään raportoi väärinkäytöksistä ja epärehellisistä toimista. (Tepalagul & Lin, 2015) Voidaan todeta, että tilintarkastaja toimii siis ulkoisena tarkkailijana, jonka tehtävä on havainnoida ja raportoida mahdollisia rikkomuksia, ulkoisten sidosryhmien etujen hyväksi.

Kuva 2. Tilintarkastuksen sisältö (Riistama, 1999, 29)

Yllä olevan kuvan avulla hahmotetaan tilintarkastajien rooli ja asema osana liiketoimintaa. Kuten kuvasta nähdään, tilintarkastajan tehtävä on tarkistaa tilintekovelvollisen eli asiakasyrityksen tekemä tilinpäätös, jonka perusteella tilintarkastaja laatii raportin yrityksen taloudellisen tilan oikeellisuudesta. Tilintarkastajien laatima raportti (tilintarkastuskertomus) on tarkoitettu yritysten sidosryhmien etujen turvaamiseksi. Tilintarkastus voidaan oheisen kuvan perusteella nähdä kolmivaiheiseksi prosessiksi, johon kuuluu; aineistoon perehtyminen, aineiston tarkastus ja lopuksi raportin laatiminen.

2.2 Riippumattomuuden määritelmä

Riippumattomuuden määritelmä on yleisesti hyvin monipuolinen ja haasteellinen. Dunn (1996) määrittelee riippumattomuuden mielentilaksi, johon kuuluu objektiivisuus, vilpittömyys sekä rehellisyys. Nämä kaikki kolme tekijää ovat tärkeydestään

huolimatta vaikeasti mitattavissa, sillä on lähes mahdotonta mitata ja arvioida henkilön mielen tilaa ja asenteita, jotka tapahtuvat henkilön pään sisällä. Tästä johtuen riippumattomuutta ei koskaan voida arvioida täysin tosiasiallisesti, vaan riippumattomuus voidaan arvioida vain sen kannalta miten tilintarkastajan objektiivisuus näyttää ulospäin, ikään kuin katsojan silmissä. Tilintarkastajien tulee toimia, sekä tosiasiallisesti riippumattomasti, että tarkastuksen tulee näyttää myös ulkopuolisille riippumattomalta. (Dunn, 1996, 21) Bartlett (1991, 11) toteaaakin, että riippumattomuus on osa yksittäisen ammattilaisen luonnetta ja joukko rajoitteita tilintarkastusammattilaisten keskuudessa.

Riippumattomuus voidaan nähdä kahdesta toisiaan täydentävästä osasta muodostuvaksi kokonaisuudeksi. Ensinnäkin siihen kuuluu mielen riippumattomuus. Tähän liittyy vahvasti tilintarkastajan henkilökohtainen asenne. Oikea asenne mahdollistaa riippumattoman päättelyn ilman ammatillisen harkinnan vaarantumista, sekä riittävän skeptisyyden ja objektiivisuuden säilymisen. Toinen riippumattomuuden osa on näkyvä riippumattomuus. Näkyvä riippumattomuus, voidaan määritellä siten, että on pyrittävä välttämään sellaisia seikkoja ja olosuhteita, joiden osalta asiantunteva kolmas osapuoli voi katsoa tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantuneen. (KHT-yhdistys, 2012, 101-102) Edellytys tilintarkastajan riippumattomuudelle onkin näiden kahden tekijän summa, jotka molemmat yhdessä ovat edellytyksinä riippumattomalle toiminnalle, johon tilintarkastuksessa pyritään.

Käytännössä täysin absoluuttiseen riippumattomuuteen on kuitenkin mahdotonta päästä. Tilintarkastaja on aina jossain määrin riippuvainen tarkastettavasta kohteesta. Tähän liittyy myös se, että tarkastuskohde eli tarkastettavissa oleva yritys maksaa tilintarkastajan palkkiot. Tästä johtuen riippuvuuden vaarantavia tekijöitä tuleekin pyrkiä välttämään ja ennaltaehkäisemään, niin että ulkopuolinen voi luottaa siihen että tilintarkastaja toimii objektiivisesti. (Saarikivi, 1999, 46)

Tilintarkastuksen riippumattomuus voidaankin määritellä edellisiin pohjaten, objektiiviseksi ja riippumattomaksi mielen tilaksi, joka on tarkastuskohteeseen nähden va-

paa ja itsenäinen. Riippumattomuus koostuu tosiasiallisen riippumattomuuden lisäksi myös näkyvästä riippumattomuudesta. Tähän liittyy siis se, että tosiasiallisen riippumattomuuden lisäksi tilintarkastuksen tulee näyttäytyä, myös ulkopuolisen silmissä riippumattomalta ja objektiiviselta toiminnalta. Tilintarkastajan tulee siis olla mieleltään ja olemukseltaan riippumaton, jotta tilintarkastajien yhteiskunnallinen merkitys ja rooli säilyisi vahvana myös jatkossa.

2.3 Tilintarkastaja riippumattomuuden uhkatekijät

Lähtökohtaisesti kun tilintarkastaja asennoituu toimintaansa, jonkin yksittäisen edun, ryhmän tai aatteen mukaisesti ja hänen antamansa lausunto saa tästä selkeitä vaikutteita, voidaan katsoa tilintarkastajan toimineen puolueellisesti sekä riippumattomuuden kannalta haitallisesti (Heikkonen & Kupiainen, 1976, 167). Tilintarkastajien riippumattomuuden uhat voidaankin ryhmitellä monella eri tavalla. Eräs lähestymistapa riippumattomuuden vaarantavien tekijöiden luokittelulle on Euroopan tilintarkastajaliiton Fédération des Experts Comptables Européens (FEE) tekemä luokittelu uhkatekijöistä (FEE, 1998):

1. Oman edun uhka (The Self-Interest Threat or Risk)
2. Oman työn tarkastamisen uhka (The Self-Review Threat or Risk)
3. Asianajon uhka (The Advocacy Threat or Risk)
4. Läheisyyden uhka (The Familiarity or Trust Threat or Risk)
5. Painostuksen uhka (The Intimidation Threat or Risk)

Oman edun tai intressin uhka katsotaan syntyvän, jos tilintarkastajalla on jokin taloudellinen yhteys tarkastettavaan kohteeseen nähden. Taloudellinen yhteys voi olla, joko välillistä tai välitöntä, mikä voi olla uhkana tilintarkastajan riippumattomuudelle. Välittömiä taloudellisia etuuksia ovat esimerkiksi suorat osakkeet, obligaatiot sekä velkakirjat tarkastettavaan kohteeseen nähden. Välillisiä taloudellisia suhteita voivat olla esimerkiksi omistukset yrityksistä, joilla on taloudellisia sijoituksia tai intressejä asiakasyritykseen nähden. (Horsmanheimo & Steiner, 2008, 262) Sarja (1999) kertoo, että taloudellisten omistusten arviointi on aina tapauskohtaista, mutta jo pienikin

omistus voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Täten tilintarkastajien pitäisi välttää mahdollisten taloudellisten omistusten muodostuminen, jotta suhde tarkastuskohteeseen ei muodostu ristiriitaiseksi.

Oman työn tarkastamisen uhka voi syntyä, mikäli tilintarkastaja ei arvio objektiivisesti ja asianmukaisesti jo aiemmin tekemäänsä työn tulosta. Oman työn tarkastamisen uhkina voidaan mainita esimerkiksi tilanteet, joissa tilintarkastaja on ollut aiemmin asiakasyrityksen organisaatiossa sellaisessa asemassa, jossa hänellä on huomattava vaikutusvalta toimeksiannon kohteeseen tai tilintarkastaja on toiminut tai toimii edelleen asiakasyrityksen hallituksen tai muun ylimmän johdon jäsenenä. (KHT-yhdistys, 2012, 27)

Asianajon uhasta voidaan puhua tilanteissa, joissa tilintarkastaja ajaa työnantajansa tai asiakkaansa näkemystä objektiivisesti katsottuna haitallisesti. Tällaisia esimerkkitalanteita ovat tilintarkastusyhteisön myötävaikutus toimeksiannon kohteena olevan organisaation arvopapereiden myymisessä, sekä tilanteet, joissa tilintarkastusammattilainen toimii toimeksiannon kohteena olevan organisaation asianajajana oikeudenkäynnissä tai riitatilanteissa kolmansien osapuolten kanssa. (KHT-yhdistys, 2012, 16, 27)

Läheisyyden uhka on kysymyksessä, jos tilintarkastajalla voidaan katsoa olevan liian pitkäkestoinen tai läheinen suhde asiakkaan tai työnantajan kanssa, mikä voi aiheuttaa sen, ettei tilintarkastaja toimi riittävän objektiivisesti tai riippumattomasti. Tällaiseksi läheisyydeksi voidaan katsoa esimerkiksi lähisukulaisuus, sekä perheenjäsenyys, jotka molemmat voivat olla uhaksi tilintarkastajan riippumattomuudelle. On myös huomattu, että tilintarkastuksen oheispalveluiden määrän kasvu voi vaikuttaa negatiivisesti tilintarkastajien objektiivisuuteen, sekä sijoittajien luottamukseen yrityksiä kohtaan (SEC, 2001). Tilintarkastuksen muita palveluita (Non-Audit Services) ovat esimerkiksi konsultoinnit, jotka eivät suoraan liity tilintarkastajien pääasialliseen tarkastukseen. Läheisyyden uhka on olemassa myös tilanteissa, joissa tilintarkastaja vastaanottaa arvoltaan merkityksellisen lahjan tai vieraanvaraisuuden tilintarkas-

tusasiakkaan toimesta, sekä tilanteissa, joissa tarkastettavan yrityksen korkeassa asemassa oleva henkilö on ollut pitkän aikaa tekemisissä tilintarkastajan kanssa. Lisäksi läheisyyden uhka voi syntyä, kun tilintarkastuksesta vastaava tilintarkastaja on osallistunut kauan aikaa saman asiakasyrityksen tarkastamiseen. (KHT-yhdistys, 2012, 16, 27-28) Bazerman, Loewenstein ja Moore (2002) toteavat, että mitä pidempään tilintarkastaja on toiminut tietyn asiakkaan tarkastajana, sitä puolueellisempi on myös hänen arvostelukykynsä. Tämä aiheuttaa vaaran tilintarkastajan objektiivisuudelle sekä harkinnanvaraisuudelle. Toisaalta edellistä näkemystä ei tule yleistää, vaan kaikkia vaarantavia uhkia tulisi arvioida tapauskohtaisesti ja tarkkaan harkiten.

Viimeisenä riippumattomuuden vaarantavana tekijänä mainitaan painostuksen uhka. Painostuksen uhka voi syntyä siten, että tilintarkastaja ei kykene toimimaan tarpeeksi riippumattomasti ja objektiivisesti todellisen tai koetun painostuksen ansiosta. Tähän liittyvät myös keinot, joiden avulla pyritään vaikuttamaan tilintarkastajaan asiaankuulumattomalla tavalla. Lisäksi painostuksen uhan voi aiheuttaa esimerkiksi tilanteet, joissa asiakas uhkaa tilintarkastajaa tai tilintarkastusyhteisöä erottamisella tai oikeudenkäynnillä. Lisäksi painostukseksi luetaan tilanteet, joissa tilintarkastajan palkkioita uhataan pienentää, epäasianmukaisen työn laajuuden rajoituksen avulla. (KHT-yhdistys, 2012, 16, 28)

2.4 Riippumattomuuden turvaaminen

Tilintarkastuksen riippumattomuutta voidaan vahvistaa ja turvata eri keinojen avulla. Tilanteet, joissa tilintarkastajan riippumattomuus on uhattuna, voidaan varokeinoja avulla pienentää uhat hyväksyttävälle tasolle, jotta tilintarkastus voidaan suorittaa. Lisäksi toimet uhkien määrittelemiseksi, joko merkityksellisiksi tai merkityksettömiksi tulee pystyä perustelemaan. Riskien hallitsemiseen käytettävät varokeinot ja niiden tehokkuus voidaan nähdä riippuvan siitä, kuinka suuri ja millainen uhka on kyseessä. (Tilintarkastuslakityöryhmä, 2003, 36-37)

Ensinnäkin tilintarkastajien toimikausien määrän rajoituksella voidaan perustellusti vähentää liiallisen riippuvuussuhteen syntymistä. Tästä on maininta myös tilintarkastuslaissa, jossa kerrotaan, että julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön tilintarkastajan peräkkäisten toimikausien enimmäismäärä voi olla seitsemän vuotta (TTL 27§). Tilintarkastajien riippumattomuus ja tilintarkastuksen laatu on usein nähty heikentyvän, mitä pidempiä ajanjaksoja tilintarkastajien toimikaudet ovat (Myers, J & L, Omer, 2003, 781). Pitkä suhde tilintarkastajan ja asiakasyrityksen välillä voi aiheuttaa sen, ettei tilintarkastaja toimi riittävän objektiivisesti suhteessa tarkastettavaan yritykseen, sillä tilintarkastaja voi pelätä menettävänsä asiakkaan tai henkilökohtaisen suhteen yrityksen johtohenkilöön nähden. Liian pitkäkestoinen toimikausi voi lähentää tilintarkastajan ja tarkastettavan yhtiön johdon niin, että edellytykset riippumattomalle toiminnalle puuttuvat.

Toinen riippumattomuuden turvaamisen kannalta merkittävä tekijä on tilintarkastajien kierrättäminen eli rotaatio, joka liittyy vahvasti edellä mainittuun toimikausien määrän rajoittamiseen. Kierrätys kuvaa sitä, kuinka kauan tilintarkastaja voi yhtäjaksoisesti toimia tietyn asiakkaan tilintarkastajana, ennen kuin tilintarkastaja on vaihdettava (Saarikivi, 1999, 215). Rotaation avulla voidaan ehkäistä liiallista riippuvuussuhteen syntymistä, sillä toimeksiannonkesto on rajoitettu koskemaan vain tiettyjä tilikausia. (Sarja, 1999, 216-217) Kierrätys vahvistaa oletusta siitä, että tilintarkastusyhteisö ei ole liian riippuvainen tietystä asiakkaasta, vaan toiminta on tasapuolista eri asiakkaiden kesken. Kaplan ja Mauldin (2008, 180) toteavat, että pakollinen tarkastusyhteisön rotaatio, rajoittaa tulevia tuottoja tarkastuskohteelta, mikä osaltaan vähentää taloudellisia kannustimia ja edesauttaa näin riippumatonta toimintaa. Kuten toimikausien määrän rajoittamisen osalta, myös rotaation avulla pyritään ehkäisemään liian voimakkaan riippuvuussuhteen syntymistä, tilintarkastajan ja tarkastuskohteen välillä.

Riippumattomuutta voidaan turvata myös tilintarkastajan tiettyjen tehtävien kieltämisellä. Rajanveto on kuitenkin yleisesti erittäin hankala asettaa sallittujen ja kiellettyjen tehtävien osalta. Yleisesti voidaan pitää niitä muita tilintarkastajien tehtäviä sallittuina, jotka ovat selkeästi yhteydessä tilintarkastukseen. Tilintarkastajien palkkiot ovat myös yksi keino riippumattomuuden turvaamiselle. Palkkiot voidaan määrätä kol-

mannen osapuolen toimesta päätettäväksi, jotta niiden avulla ei voida ohjata tilintarkastajien toimia. Hoitashin, Markelevichin ja Barragaton (2007) mukaan suuret tilintarkastuspalkkiot tekevät tilintarkastajista taloudellisesti riippuvaisia heidän asiakkaitaan, mikä voi johtaa siihen, että tilintarkastajista tulee entistä varovaisempia virheiden paljastamisessa, sillä he pelkäävät menettävänsä asiakkaan. Toisaalta riittävän suuret palkkiot voidaan nähdä myös keinoksi turvata riippumattomuus. Palkkioiden ollessa tarpeeksi suuria, tilintarkastajilla voidaan katsoa olevan vähemmän houkutuksia kielletylle ja riippumattomuuden vaarantavalle toiminnalle. Myös taloudellisen omistuksen rajoittamisella voidaan turvata riippumattomuus tilintarkastajan ja asiakkaan välillä. Lisäksi tilintarkastajien ilmoittamisvelvollisuuksien, sekä raportoinnin lisäämisen avulla voidaan jo hyvissä ajoin saada ne riippumattomuuden vaarantavat tekijät tietoon, joiden voidaan katsoa olevan merkityksellisiä riippumattomuuden kannalta. (Sarja, 1999, 217-219)

Riippumattomuuden turvaamiseen käytetyt varotoimet voidaan tilintarkastajien eettisten ohjeiden mukaan jakaa puolestaan kolmeen eri kokonaisuuteen (KHT-yhdistys, 2005, 717):

1. lainsäädännön, ammattikunnan tai muun sääntelyn luomat varotoimet,
2. toimeksiannon kohteena olevan asiakkaan luomat varotoimet sekä
3. tilintarkastusyhteisön menettelytavat ja järjestelmät.

Ammattikunnan luomia varotoimia ovat alalle pääsyn edellyttämä koulutus, harjoittelu, sekä kokemus. Lisäksi tilintarkastusammattilaisilta vaaditaan jatkuvaa kouluttautumista. Myös ammattikunnan antamat suositukset, niiden noudattamisen seuranta, sekä suositusten laiminlyönti ja niistä aiheutuneet seuraamukset ovat ammattikunnan luomia varotoimia. Lainsäädännön ja muun sääntelyn luomiin varotoimiin luetaan lainsäädännön vaatimukset tilintarkastusyhteisön ja tilintarkastajan riippumattomuudesta, sekä ulkopuolisen tahon puolesta suoritettu laadunvalvonta. (KHT-yhdistys, 2005, 718)

Tilintarkastusasiakkaan luomia varotoimia riippumattomuuden turvaamiseksi ovat seuraavat: Tilintarkastuksen toimeksiannon hyväksyy muut kuin asiakkaan johtoon kuuluvat henkilöt, mikäli asiakkaan johto antaa toimeksiannon tilintarkastusyhteisölle, tilintarkastusasiakkaalla on oltava riittävä pätevyys päätösten tekemiseksi, sekä ohjeet ja menettelytavat, joiden avulla asiakas sitoutuu oikeaan ja riittävään taloudelliseen raportointiin. Lisäksi tilintarkastusasiakas voi tarkastuskomitean avulla valvoa asianmukaisesti tilintarkastajan toimintaa, mikä on eräs keino riippumattomuuden turvaamiseksi. Viimeisenä asiakas voi sisäisten menettelytapojen avulla turvata toimeksiannon riippumattomuutta suorittamista ja myötävaikuttaa tilintarkastuksen objektiivisuuteen. (KHT-yhdistys, 2005, 718)

Eettisten ohjeiden viimeisessä kokonaisuudessa puhutaan tilintarkastusyhteisöjen omista menettelytavoista ja järjestelmistä, joiden avulla voidaan turvata tilintarkastajien riippumattomuus. Nämä voidaan jakaa edelleen kahteen osaan; koko tilintarkastusyhteisön kattaviin ja toimeksiantokohtaisiin keinoihin riippumattomuuden turvaamiseksi. Näitä koko tarkastusyhteisön kattavia varotoimia ovat toimeksiantojen laadunvalvonnan toteuttamista koskeva ohjeistus, sekä johtamistapa joka korostaa riippumattomuuden tärkeyttä ja odotusta, että tilintarkastaja toimii yleisen edun mukaisesti. Lisäksi riippumattomuuden uhkien dokumentointi, sekä yritysten sisäiset ohjeet ja menettelytavat koskien riippumattomuutta voidaan katsoa vahvistavana tilintarkastajien riippumattomuutta. (KHT-yhdistys, 2005, 719)

Muita koko tarkastusyhteisöä koskevia varotoimia ovat erilaiset ohjeet ja menettelytavat, joiden avulla riippumattomuuden vaarantavat tekijät kyetään tunnistamaan ja esimerkiksi palkkiot maksamaan asianmukaisesti. Lisäksi esimerkiksi muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamista ja yhteydenpitoa koskevia ohjeita ja käytänteitä voidaan pitää varokeinoina riippumattomuuden turvaamiseksi. Tämä toimii parhaiten kun koko tarkastusyhteisö on tietoinen ohjeista ja niiden noudattamista valvotaan kurinpitomenettelyineen. (KHT-yhdistys, 2005, 719) Tärkeää on kyetä luomaan yrityskulttuuri, jossa kannustetaan sääntöjen noudattamiseen ja panostetaan yhtiön

työntekijöiden kouluttamiseen, jotta jokainen työntekijä tiedostaa oman toimintansa vaikutuksen yhteisön sekä tilintarkastajan omaan maineeseen.

Tilintarkastusyhteisön toimeksiantokohtaisia riippumattomuuden turvaavia keinoja ovat esimerkiksi toisen tilintarkastajan tehdyn työn läpikäynti tai neuvonanto tarvittaessa, sekä kolmannen osapuolen konsultointi. Myös tilintarkastajia kierrättämällä sekä kommunikoimalla ahkerasti tilintarkastuskomitean tai muun vastaavan riippumattoman toimielimen kanssa, katsotaan riippumattomuuden vahvistuvan. Lisäksi henkilön siirtäminen pois toimeksiantoa suorittavasta ryhmästä, mikäli riippumattomuus voi vaarantua tai toisen tilintarkastusyhteisön ottaminen mukaan suorittamaan toimeksiantoa, mikäli siihen on tarve, ovat keinoja joiden avulla voidaan vahvistaa riippumattomuuden toteutumista. (KHT-yhdistys, 2005, 720)

Mikäli tilintarkastaja on ryhtynyt riippumattomuuden kannalta turvaaviin toimiin, ei tilintarkastuslain 24 §:n mukaan ole tarpeellista luopua tai kieltäytyä toimeksiannosta. Toisaalta jos varotoimien avullakaan ei saada vähennettyä riippumattomuuden uhkia hyväksyttävälle tasolle, tai mikäli uhkaan ei reagoida, ainoa hyväksyttävä tapa on, joko kieltäytyä tai luopua kokonaan tilintarkastuksen suorittamisesta. (Tilintarkastuslakityöryhmä, 2003, 53) Riippumattomuuden turvaavien keinojen avulla pyritään vahvistamaan tilintarkastajien riippumattomuutta. Täydelliseen riippumattomuuteen eivät ohjeet tai säännöt kuitenkaan pysty vaikuttamaan, vaan riippumattomuus lähtee aina tilintarkastajan omasta toiminnasta ja etiikasta, mihin ei kattavien sääntöjen avulla voida vaikuttaa.

3 Riippumattomuuden sääntely

Tässä kappaleessa käsitellään riippumattomuuden sääntelyä ja tilintarkastuslakia, Suomen ja EU:n yhteisen lainsäädännön pohjalta. Aluksi kerrotaan hieman taustoja tilintarkastajien sääntelylle, minkä jälkeen tarkastellaan tilintarkastuslakia tilintarkastajien riippumattomuuden kannalta. Tästä seuraa hyvän tilintarkastustavan määrittely ja riippumattomuuden käsittely osana hyvää tilintarkastustapaa.

3.1 Taustaa

Yhdysvalloissa vuonna 2002 voimaan saatettu Sarbanes-Oxley-laki (SOX) oli seurausta tilinpäätöskandaalien aiheuttamasta heikentyneestä luottamuksesta pääomamarkkinoita kohtaan. Tämä kehitys on näkynyt myös Suomessa, sekä Euroopan unionin maissa. Tilintarkastuksen harmonisointiin EU:n sisällä on pyritty erilaisten keinojen, kuten vihreä kirjan, komission tiedonannon ja suositusten, tilintarkastuskomitean (Audit committee) sekä tilintarkastusdirektiivin avulla. (HE 194/2006)

Pelkästään yksittäisten käskyjen tai normien avulla ei voida luoda yhteiskunnallista luottamusta tilintarkastajan tai tilintarkastuksen riippumattomuuden turvaksi, vaan luottamus rakentuu ajan myötä, tilintarkastajien toiminnan kautta. Tämän takia tehokas riippumattomuus vaatii eri sidosryhmien luottamuksen ja uskon siihen, että toiminta nähdään riippumattomaksi. Kun pystytään luomaan sosiaalinen hyväksyntä sidosryhmien keskuudessa, riippumattomuus ikään kuin institutionalisoituu tilintarkastajien keskuudessa. Riippumattomuuden turvaaminen voidaan nähdä koko ammattikunnan yhteisen edun mukaiseksi, sekä laajemmin koko yhteiskunnan edun mukaiseksi. (Sarja, 1999, 101) Tästä johtuen tilintarkastajien keskuudessa vallitsee useita ammatillisia ohjeita sekä suosituksia, joita noudattamalla tilintarkastajat yhdessä luovat sidosryhmilleen luotettavan ja rehellisen kuvan toiminnastaan.

Toisaalta mikäli tilintarkastusjärjestelmä perustuisi pelkästään asennoitumiseen, järjestelmä ei olisi kovinkaan kestäväällä pohjalla. Tämän takia tarvitaan myös oikeudel-

lista sääntelyä, sillä tosiasiallisen eli mielen riippumattomuuden todentaminen tai ulkoinen havaitseminen on täysin mahdotonta. Oikeudellisen sääntelyn ansiosta tilintarkastajien riippumattomuudelle on pystytty luomaan havaittavissa olevia takeita. (Sarja, 1999, 162) Pyrkimys on siis sillä, että sääntelyllä pyritään parantamaan tilintarkastajien havaittavaa riippumattomuutta, sillä tosiasialliseen riippumattomuuteen sääntelyllä ei voida vaikuttaa.

Tämän näkyvän riippumattomuuden takeeksi on kehitetty erilaisia mekanismeja, joiden avulla riippumattomuus voidaan säilyttää. Näitä ovat muun muassa riippumattomuuden, esteellisyyden ja erilaisten vastuukysymysten oikeudellinen sääntely, sekä ammattikohtaiset eettiset normit ja toimintaohjeet, joiden avulla ulkopuolisilla on parempi mahdollisuus saada käsitys riippumattomuudesta ja sen olemassaolosta. Yleisesti riippumattomuuden takeet voidaan jakaa kahteen osaan: normatiivisiin sekä vapaaehtoiisiin takeisiin. Normatiiviset takeet ja niiden luominen kuuluvat lainsäätäjälle ja ne ovat velvoittavia. Vapaaehtoiset takeet ovat taas ammattikohtaisia eettisiä toimintaohjeita ja periaatteita. Lähtökohtaisesti ne ovat sitovia tosiasiallisesti, mutta eivät oikeudellisesti. (Sarja, 1999, 163-165)

Voimassaolevia normatiivisia eli velvoittavia takeita asettaa kansallinen lainsäädäntö. Velvoittavia takeita ja sen soveltamisalaa ei kuitenkaan pidä rajata koskemaan pelkästään lainsäädäntöön, sillä normeihin kuuluvat myös erilaiset periaatteet ja suunta-aviivat. Vapaaehtoiset takeet muodostuvat ammattikunnan omista eettisistä säännöistä sekä toimintamalleista, jotka on kehitetty vapaaehtoisesti ammattikunnan omien intressien turvaamiseksi. (Sarja, 1999, 165) Lisäämällä sääntöjä, olipa kyse riippumattomuuden velvoittavista tai vapaaehtoisista takeista, täydellistä riippumattomuutta ei niiden avulla voida taata, vaan niiden avulla pyritään pikemminkin mahdollisimman hyvään lopputulokseen. (Sarja, 1999, 165; Mednick, 1990) Riippumattomuus onkin lähtökohtaisesti tilintarkastajan oman ajattelun ja toiminnan tulosta. Lait ja ammattikunnan säännöt luovat kuitenkin puitteet riippumattomalle toiminnalle, vaikka riippumattomuus lähteekin aina tilintarkastajan omasta toiminnasta liikkeelle. Riippumattomuus on tilintarkastusammattilaisten keskuudessa vallitseva toimintaohje ja moraalinen velvoite, joka voidaan rinnastaa esimerkiksi lääkäreiden vaitiolovelvollisuuteen.

3.2 Euroopan yhteisöjen säädökset

Euroopan yhteisöjen sääntely lähtee ensisijaisesti Euroopan parlamentin ja neuvoston päättämien direktiivien kautta. Suomen kohdalla tilintarkastus- ja kirjanpitolainsäädäntöön ovat vaikuttaneet etenkin Euroopan yhteisöjen tilintarkastus- ja tilinpäätösdirektiivit. (Horsmanheimo & Steiner, 2008, 131) Direktiivit ovat säädöksiä, ja nämä säädökset määrittelevät ne tavoitteet, joihin kaikkien EU-maiden tulisi pyrkiä. (EU, 2015)

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY kumosi aikaisemman tilintarkastuslain taustalla olleen kahdeksannen yhtiöoikeudellisen direktiivin 84/253/ETY, joka oli peräisin vuodelta 1984. Uuden direktiivin avulla pyritään varmistamaan tilinpäätösten luotettavuus ja uskottavuus, sekä lisäämään turvallisuutta pääomasijoittajien toiminnan kannalta. Kyseinen tilintarkastusdirektiivi on hyvin laajalain säädös, joka koostuu 13 luvusta, käsittäen 55 artiklaa. Tilintarkastusdirektiivillä pyritään harmonisoimaan ja yhtenäistämään mahdollisimman laajalti tilintarkastajien toimintaa EU:n sisällä. Toisaalta jäsenvaltiot voivat asettaa myös direktiiviä tiukempiakin vaatimuksia kansallisessa lainsäädännössä, sikäli kun direktiivissä ei toisin säädetä. (Horsmanheimo & Steiner, 2008, 133)

Tilintarkastajan riippumattomuutta ja puolueettomuutta koskevat säädökset tulevat direktiivin 2006/43/EY 22 artiklassa ilmi. Artiklan 22 mukaan tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantavia uhkia ovat: oman työn tarkastamisen uhka, oman edun uhka, asianajon uhka, läheisyyden uhka, sekä luottamuksen tai panostuksen uhka. Näiden uhkien ollessa todellisia tilintarkastajien tai tarkastusyhteisöjen tulee soveltaa varotoimia uhkien ehkäisemiseksi, tai luopua kokonaan lakisääteisestä tilintarkastuksesta. (2006/43/EY)

3.3 Tilintarkastuslaki osana riippumattomuutta

Tilintarkastuslain perusteellinen uudistus suoritettiin vuoden 2007 keväällä. Uusi tilintarkastuslaki kumosi aikaisemman vuoden 1994 tilintarkastuslain (936/1994) ja astui

voimaan 1.7.2007. (Horsmanheimo & Steiner, 2008, 125) Suomen eduskunta hyväksyi keväällä 2015 hallituksen esityksen eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja laiksi julkishallinnon ja – talouden tilintarkastuksesta, jonka on määrä asuta voimaan 1.1.2016 (HE 254/2014). Tässä kappaleessa ei kuitenkaan oteta kantaa tulevaan lainsäädäntöön, vaan asiaa käsitellään nykyisen tilintarkastuslain kannalta.

Riippumattomuuden lainsäädännöllinen systematiikka voidaan nähdä kahdesta osasta koostuvaksi kokonaisuudeksi. Nämä kaksi osaa ovat tilintarkastuslain riippumattomuus ja esteellisyys sääntely. (Horsmanheimo & Steiner, 2008, 256) Tilintarkastuslain neljännen luvun 24 §:ssä käsitellään tilintarkastajan riippumattomuutta. Sen mukaan tilintarkastajan tulee järjestää toimintansa riippumattomuuden turvaavalla tavalla ja tilintarkastajan on oltava riippumaton toimeksiantoa suoritettaessa. Lisäksi pykälässä kerrotaan, että mikäli toimintaa ei voida suorittaa riippumattomasti, tulee tilintarkastajan kieltäytyä tai luopua toimeksiannon suorittamisesta.

Lisäksi tilintarkastuslain 25 §:ssä puhutaan tilintarkastajan esteellisyydestä, ja niistä tekijöistä, joissa tilintarkastaja ei ole 24 §:ssä tarkoitetulla tavalla riippumaton. Näitä tilanteita, joissa tilintarkastaja on esteellinen ovat ainakin seuraavat. Tilintarkastaja on tarkastuskohteen yhtiömies, hallituksen tai hallitusneuvoston jäsen tai toimitusjohtaja tai vastaavassa asemassa oleva henkilö, tilintarkastajan tehtävä on tarkastettavan kohteen kirjanpidon tai sen varojen hoito tai se, jonka vastuulla on hoidon valvonta. Tilintarkastaja on palvelussuhteessa yhteisöön tai vastaavaan taikka edellisissä mainittuihin henkilöihin, tilintarkastajalla on välitön tai muu omistussuhde voittoa tavoittelevaan yhtiöön, tilintarkastajalla on rahalaina, vakuus tai muu etuus suhteessa tarkastettavaan yhtiöön tai sen johtoon kuuluvalta henkilöltä tai tarkastaja on antanut mainituille tahoille kyseisen etuuden. Tilintarkastajalla on tarkastettavaan kohteeseen nähden läheinen perhe tai sukulaissuhde, tilintarkastajan läheisellä perheenjäsenellä tai sukulaisella on omistus- tai muu oikeus tarkastuskohteeseen ja se on merkittävä. Viimeisenä tilintarkastaja tai päävastuullinen tilintarkastaja on ottanut vastaan merkityksellisen tehtävän julkisen kaupankäynnin kohteena olevasta yhtiöstä, jonka tilintarkastaja on itse tarkastanut alle kaksi vuotta sitten.

Esteellisyysäännös pyrkii täsmentämään yleisluonteista riippumattomuussäännöstä, mutta riippumattomuusvelvoite voidaan nähdä paljon laajemmin, kuin esteellisyysperusteet. Lisäksi riippumattomuuden arvioinnissa, voidaan hyödyntää esteellisyyden sääntelyä, vaikka tilintarkastuslaissa onkin erillinen riippumattomuussäännös. (Sarja, 1999, 101-102) Riippumattomuuden lainsäädännöllinen pohja voidaan nähdä näiden kahden säännöksen keskinäiseksi vuorovaikutukseksi.

Muita Suomen tilintarkastuslain riippumattomuutta turvaavia säännöksiä ovat tilintarkastuslain pykälien 30, 31, 33 ja 34 (§) säännökset, jotka koskevat KHT- ja HTM-tilintarkastajien ja yhteisöjen hyväksymistä, tilintarkastajien yleisiä kelpoisuuksia sekä erityistä kelpoisuutta koskevat säännökset 3-7 §, sekä lisäksi hyvää tilintarkastustapaa koskeva säännös 22 §. Edellä mainituissa tilintarkastuslain kohdissa tuodaan hyvin ilmi se, miten tärkeä osa tilintarkastajien ammatillista etiikkaa ja velvollisuutta riippumattomuus on.

3.4 Hyvä tilintarkastustapa

Suomen tilintarkastuslain (459/2007) neljännessä luvun 22 §:n mukaan tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa, kaikessa tilintarkastuslain soveltamisalaan kuuluvassa toiminnassa. Lisäksi lain samassa kohdassa kerrotaan, että tilintarkastajien tulee noudattaa yhtiömiesten tai muiden vastaavien toimielimien antamia ohjeita, sikäli kun ne eivät ole ristiriidassa lain, standardien tai muiden vastaavien periaatteiden kanssa (TTL 22 §). Hyvä tilintarkastustapa voidaan määritellä tapoikeudeksi, jota tilintarkastajat ja heidän ammatilliset järjestönsä määrittelevät kansainvälisten käytäntöjen mukaisesti. Hyvä tilintarkastustapa on osa tilintarkastajien normistoa, mikä koskee tilintarkastajien toiminnan riippumattomuutta, käyttäytymistä sekä ammattitaidon ylläpitämistä. (JHTT, 2006, 4) Hyvä tilintarkastustapa voidaan rinnastaa esimerkiksi hyvään asianajotapaan tai hyvään kirjanpilotapaan (HE 295/1993).

Lainsäädännön puolesta tilintarkastajalle ei aseteta nimenomaista velvollisuutta noudattaa hyvää tilintarkastustapaa (HE 295/1993). Tilintarkastuslain (TTL 22 §) sään-

nös on yleissäännös joka pyrkii ohjaamaan tilintarkastajien toimintaa. Hyvä tilintarkastustapa koskee kaikkea tilintarkastajien lain soveltamisalaan kuuluvia tehtäviä, olipa kysymys lakisääteisestä tai muusta sopimukseen perustuvasta tehtävästä. (Horsmanheimo & Steiner, 2008, 146) Ammatissa toimivat tilintarkastajat ja heidän ammatilliset yhteenliittymänsä määrittävät pitkälti sen, millaiseksi hyvän tilintarkastustavan käsite ja sisältö muodostuu (KHT-yhdistys, 2012, 11). Saarikivi (1999) mainitsee, että hyvä tilintarkastustapa tarkoittaa käytännössä tilintarkastuksen teknistä suorittamista. Tämä tekninen suorittaminen tarkoittaa kaikkea tilintarkastukseen rinnastettavaa käytännön toimintaa. Todettakoon se, että tilintarkastuksen hyvä tapa on kehittynyt ajan kuluessa, tilintarkastuksen käytäntöjen, eettisten periaatteiden ja lainsäädännöllisten seikkojen vaikutuksesta. Sarja (2011) toteaaakin, että hyvän tilintarkastustavan käsitteen muotoutumiseen vaikuttavat etenkin lait, asetukset, oikeuskäytäntö, tilintarkastajien valvontaelinten (TILA & VALA) ratkaisukäytännöt, sekä kansainväliset tilintarkastusstandardit.

Hyvä tilintarkastustapa koostuu niin ammatillisista periaatteista, kuten objektiivisuus, rehellisyys ja huolellisuus, kuin tilintarkastajien käyttämistä keinoista, joita ovat työmenetelmät sekä omaksutut käytännöt. Hyvä tapa on ammattihenkilölle kuuluva normi, joka ohjaa henkilöitä toimimaan yleisesti tietyllä tavalla ja mikäli henkilö poikkeaa tavasta, voidaan tätä epäillä hyvän tavan vastaisesta toiminnasta. (Horsmanheimo & Steiner, 2008, 148-149) Aho ja Vänskä (1996, 81) mainitsevat, että perusedellytyksenä tilintarkastuksen tavoitteiden saavuttamiselle on hyvän tilintarkastustavan noudattaminen. Ilman oletusta hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta ei voida olettaa tilintarkastajien toimivan riippumattomasti. Huolellisella ammatillisten sääntöjen noudattamisella, sekä jatkuvalla hyvän tavan mukaisella toiminnalla voidaan vahvistaa tilintarkastajien ammatillista kuvaa, luotettavana ja objektiivisena ammattilaisena tilintarkastajien sidosryhmiin nähden.

Ammattitaidon kehittyessä tilintarkastusammattilaisten keskuudessa, ei lainsäädännöllä voida mennä liian yksityiskohtaiseen normitukseen, sillä toimintatavat muuttuvat jatkuvasti. Täten kysymys on pikemminkin työnjaosta, jossa lainsäätävä määrittää

tavoitteet, ja tilintarkastusammattilaiset luovat itse menetelmät tavoitteiden saavuttamiseksi. (Kivikoski, 2011, 65)

4 Big Four -tilintarkastusyhteisöjen riippumattomuusraportointi

Tässä kappaleessa käsitellään tutkimuksen empiiristä osaa. Luvun alussa esitellään tutkimuksessa käytetty aineisto, sekä tutkimuksen tekemisessä käytetyt menetelmät. Kappaleen lopuksi tullaan esittelemään aineiston avulla saadut tulokset. Aineistosta pyritään tuomaan keskeisimpiä asioita esille, jotka käsittelevät tilintarkastajien riippumattomuutta.

4.1 Tutkimuksen aineisto ja käytetyt menetelmät

Tutkimuksen empiirinen aineisto on kerätty neljän kansainvälisen Big Four – tilintarkastusyhteisön tuottamista läpinäkyvyyskertomuksista. Kyseiset neljä suurinta tilitoimistoa ovat: PricewaterhouseCoopers (PwC), KPMG, Deloitte ja Ernst & Young (EY). Läpinäkyvyyskertomukset ovat peräisin vuodelta 2015, paitsi KPMG:n osalta vuodelta 2014, joten aineisto on hyvin tuoretta ja ajankohtaista, mikä helpottaa raporttien tulkintaa. Läpinäkyvyyskertomukset ovat julkisia tilintarkastusyhteisöjen tuottamia kertomuksia ja ne julkaistaan vuosittain yhteisöjen toimesta. Tutkimuksessa käytetyt läpinäkyvyyskertomukset ovat peräisin ainoastaan Suomessa toimivilta Big Four –tilitoimistojen ketjuun kuuluvilta jäsenyhtiöiltä, mikä helpottaa aineiston tulkintaa ja rajausta kotimaisen näkökulman kannalta.

Myös tilintarkastuslain 29 §:ssä mainitaan, että julkisen kaupankäynnin kohteena olevan tilintarkastusyhteisön tilintarkastajan tulee julkaista vuosittain tietoja tarkastusyhteisön juridisesta rakenteesta, omistussuhteista, taloudesta sekä asiakkaista, joita tarkastusyhteisöllä on ja lisäksi hallintorakenteista, laadunvarmistusjärjestelmistä ja ohjeista koskien riippumattomuutta. Myös valtioneuvoston tilintarkastusasetuksessa (735/2007) 9 §:ssä kerrotaan tilintarkastusyhteisön hallintoa ja toimintaa koskevasta tietojen julkistamisesta. Aineiston yritysten tulee täten myös lainsäädännön nojalla laatia vuosittainen läpinäkyvyyskertomus. Savolainen (2004) kertoo, että läpinäkyvyyskertomuksessa kuvaillaan tilintarkastusyrittä, sekä sen kansainväliset sidosryhmät ja yrityksen tuottamat muut kuin tilintarkastuspalvelut. Lisäksi kertomuksessa kuvaillaan tilintarkastusyrittäksen hallintorakenne ja yrityksen käytössä olevat

laadunvalvontajärjestelmät, sekä annetaan johdon lausunto yrityksen toiminnan kannattavuudesta. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan oteta kantaa läpinäkyvyyskertomuksen muihin, kuin tilintarkastajien riippumattomuutta käsitteleviin osiin.

Tutkielman pääongelmana on tarkastella tilintarkastajien riippumattomuuden vaarantavia tekijöitä. Työn alaongelmat olivat; mitkä eri tahot sääntelevät tilintarkastajien riippumattomuutta ja millä tekijöillä pyritään turvaamaan tilintarkastajien riippumattomuus. Läpinäkyvyyskertomuksissa ei kuitenkaan puhuta tilintarkastajien sääntelystä tai tekijöistä, jotka vaarantavat tilintarkastajien riippumattomuuden, vaan niissä puhutaan pääasiassa tilitoimistojen omista varokeinoista, joita yhtiöt käyttävät riippumattomuuden turvaamiseksi. Aineiston avulla onkin tarkoitus pohtia teoriaan peilaten, mitä varokeinoja riippumattomuuden säilyttämiseksi on ja mitkä tekijät voivat vaarantaa riippumattomuuden.

Tutkimuksessa käytetään laadullista eli kvalitatiivista tutkimusmenetelmää. Metsämuuronen (2006, 83) määrittelee laadullisen tutkimuksen erilaisista tutkimuskäytännöistä koostuvaksi joukoksi, jota on vaikea määritellä selvästi yhdellä tavalla. Ei siis ole mielekästä luokitella laadullista tutkimusta liian suppeasti. Tässä tutkimuksessa on pyritty laadullisen tutkimuksen mukaisesti analysoimaan yritysten tuottamia läpinäkyvyyskertomuksia tilintarkastajien riippumattomuuden kannalta.

4.2 Aineiston tilintarkastusyhteisöjen riippumattomuusraportointi

Aiemmin tutkimuksen toisessa pääluvussa esiteltiin tilintarkastuksen riippumattomuuden uhkia, sekä varokeinoja riippumattomuuden turvaamiseksi. Seuraavaksi näiden riippumattomuuden uhkien rinnalle tuodaan tutkimuksen aineistosta niitä varokeinoja riippumattomuuden säilyttämiseksi, joita Big Four -tilitarkastusyhteisöt käyttävät lisätäkseen riippumattomuutta suhteessa tarkastettavaan kohteeseen.

Oman edun uhka

Taloudellisen riippumattomuuden (oman edun uhan) turvaksi Deloitte käyttää kansainvälistä monitorointijärjestelmää, jonka avulla on mahdollista valvoa yrityksen johtajien ja osakkaiden arvopaperiomistuksia, ja sitä etteivät taloudelliset omistukset kohdistu tilintarkastusasiakkaisiin. Myös KPMG, EY sekä PwC käyttävät omia järjestelmiään, joiden avulla seurataan työntekijöiden taloudellisia omistuksia (KPMG: KICK -järjestelmä, EY: GMS -valvontajärjestelmä, PwC: portfoliojärjestelmä). Järjestelmät mahdollistavat reaaliaikaisen seurannan ja valvonnan taloudellisten eturistiriitojen ehkäisemiseksi. EY:n raportissa kerrotaan myös, että yhtiön osakkaiden sekä johtajien tulee ilmoittaa niin omat, kuin lähiomaistensa arvopaperiomistukset järjestelmään. Lisäksi Deloitte ja PwC mainitsevat käyttävänsä ennen uusien toimeksiantojen vahvistamista järjestelmää, jonka avulla varmistetaan, ettei toimeksiantoihin liity riippumattomuuden kannalta haitallisia tekijöitä. Tietokantoja ylläpidetään keskitetysti kaikkien konsernin jäsenten puolesta, niin että kaikilla konsernin jäsenyhtiöillä on mahdollisuus saada kattavaa tietoa toimeksiannon kohteista ja riippumattomuuden vaarantavista uhista.

Oman työn tarkastamisen uhka

Oman työn tarkastamisen uhan suhteen, esimerkiksi KPMG kertoo raportissaan, että se on antanut tarkat ohjeet toimintatavoista, joiden mukaan tulee toimia, mikäli yhteisön osakas (partneri) siirtyy tarkastettavan yhtiön palveluun. Tällä pyritään varmistamaan se, ettei yhtiön vaihtamiseen liity esimerkiksi eettisesti ristiriitaista toimintaa tai mahdollista riippumattomuus olettamuksen menetystä. Lisäksi kaikki neljä yhtiötä painottavat läpinäkyvyyskertomuksissaan koulutuksen merkitystä riippumattomuuden turvaamiseksi. EY:n raportissa todetaan koulutuksen osalta, että: *”Tavoite on auttaa henkilöstöämme ymmärtämään vastuunsa ja auttaa heitä, ja EY:tä, välttämään eturistiriitoja ja siten säilyttämään objektiivisuutensa, koskemattomuutensa ja puolueettomuutensa tilintarkastusasiakkaisiin nähden.”* Myös Deloitte kertoo, että sen jäsenten tulee tietyin väliajoin osallistua riippumattomuuskoulutukseen ja jokaisen henkilöstön jäsenen tulee vuosittain antaa vahvistus riippumattomuudesta, sekä eettisten sääntöjen noudattamisesta. Säännölliset riippumattomuusvahvistukset nähdään

myös yhtenä keskeisenä tekijänä riippumattomuuden kannalta kaikkien neljän yhteisön raportoinnissa.

Läheisyyden uhka

Läheisyyden uhan välttämiseksi KPMG, EY sekä PwC raporteissaan puhuvat rotaatiovelvollisuuksista. KPMG tuo raportissaan esille, ettei yhtiön vastuullisten tilintarkastajien toimikaudet ylitä Suomen tilintarkastuslain ja IESBA:n (The International Ethics Standards Board for Accountants) eettisiin sääntöihin Suomessa tehtyjä kansallisten lisäysten mukaisia rotaatiovaatimuksia. Raportissa mainitaan myös, ettei tilintarkastaja toimikautensa jälkeen saa osallista kahteen seuraavaan vuoteen kyseisen tarkastuskohteen tilintarkastukseen. Yhtiö mainitsee lisäksi ylläpitävänsä rotaatiorekisteriä päävastuullisista tilintarkastajista. Myös EY mainitsee kertomuksessaan, että: *”Pakollinen vastuullisten tilintarkastajien rotaatio on yksi niistä keinoista, joilla EY edistää tilintarkastajien riippumattomuutta.”* Kaikki neljä tilintarkastusyhteisöä mainitsevat myös käyttävänsä yhtiöiden omia, sekä kaikkia tilintarkastajia koskevia riippumattomuussääntöjä ja ohjeita riippumattomuuden turvaamiseksi. Esimerkiksi Deloitte raportissa kerrotaan yhtiön noudattavan sääntöjä ja ohjeita, jotka pohjautuvat IFAC-järjestön säännöksiin ja tilintarkastuslain vaatimuksiin. Lisäksi yhtiö mainitsee, että sen omat riippumattomuussäännökset ovat osittain tilintarkastuslakia ja IFAC:n säännöksiä tiukempia.

Yritysten läpinäkyvyyskertomuksissa puhutaan myös riippumattomuuden valvonnasta. Esimerkiksi Deloitte kertoo valvovansa riippumattomuutta jatkuvasti, niin tilintarkastustoimeksiannoissa, kuin yhtiön tuottamissa muissakin palveluissa. Yhtiö kertoo myös suorittavansa riippumattomuusohjeiden valvontaa vähintään kerran vuodessa, sekä toteuttavansa yksittäisiä pistokokeita riippumattomuuden valvomiseksi. Myös KPMG tuo kertomuksessaan esille, että yhtiön valvontaa suoritetaan, sekä tilintarkastuslautakunnan (TILA), että yhtiön oman valvonnan toimesta. Valvonnan rinnalla yhtiöt kertovat käyttävänsä kurinpidollisia menettelyjä, mikäli riippumattomuussääntöjä tai toimintatapoja ollaan rikottu. PwC:n raportissa kerrotaan, että riippumattomuussääntöjen rikkomukset raportoidaan yhtiön johtoryhmälle sekä hallitukselle ja niihin pyritään soveltamaan yhtiön kurinpidollisia periaatteita ja sanktiokäytänteitä. Myös

EY:n kertomuksessa todetaan että: *”Ammatillisten riippumattomuusvaatimusten noudattamatta jättäminen vaikuttaa henkilön palkitsemiseen ja ylenemismahdollisuuksiin, ja voi johtaa myös muihin kurinpidollisiin toimiin.”* Kaikkien yhteisöjen raporteissa riippumattomuuden valvonta sekä kurinpidolliset toimet on tuotu keskeisesti esille.

EY:n läpinäkyvyyskertomuksessa puhutaan myös tarkastusvaliokunnan roolista riippumattomuuden turvaajana. Yhtiön raportissa kerrotaankin, että yhtiö on sitoutunut aktiiviseen ja selkeään viestintään asiakasyrityksen tarkastusvaliokunnan sekä muiden hallintoelinten kanssa. Tarkastusvaliokunnan keskeisimpänä tehtävä voidaan pitää taloudellisen tiedon oikeellisuuden varmistaminen (PwC, 2003, 6). Myös palkitsemisen avulla voidaan vahvistaa tilintarkastajien riippumattomuusoletusta. Yhtiöt pyrkivätkin palkitsemaan työntekijöitään niin taloudellisten, kuin toiminnallisten tulostilaintareiden kautta. Lisäksi EY:n raportissa kerrotaan että: *”Suoritusarviointijärjestelmäämme sisältyy kattosääntö, jonka mukaan partnerien kokonaisarvio sekä –palkkio ovat riippuvaisia hänen saamastaan laadusta koskevasta arviosta.”* Riippumattomuus on osa laatua ja laadun säilyttäminen on osa tilintarkastajien palkkioiden määrääytymistä. Tämä osaltaan voi johtaa siihen, että tilintarkastajat pyrkivät toimimaan entistä laadukkaammin, jotta palkkiot olisivat suuremmat. EY:n raportissa mainitaan myös, että yhtiön säännöt kieltävät partnereiden suoritusarvioinnin ja palkitsemisen, tilintarkastusasiakkaalle myytyjen muiden kuin tilintarkastuspalveluiden perusteella. Yhtiö uskookin tämän osaltaan vahvistavan partnereiden sitoutumista riippumattomaan toimintaan. Seuraavaan taulukkoon on koottu yhteen kaikkien neljän tilintarkastusyhteisön käyttämät keskeisimmät keinot riippumattomuuden turvaamiseksi.

Menetelmät:	KPMG	PwC	Deloitte	EY
Koulutus	x	x	x	x
Kattavat säännöt ja sääntely	x	x	x	x
Riippumattomuuden seuranta ja valvonta	x	x	x	x
Rotaatio	x	x	-	x
Taloudellisten omistusten seuranta	x	x	x	x
Vahvistukset säännöllisesti	x	x	x	x
Sanktiot	x	x	x	x
Palkitseminen	-	-	-	x
Tarkastusvaliokunta	-	-	-	x

Taulukko 1. Yhteenveto raportoiduista riippumattomuuden turvaavista keinoista

5 Yhteenveto ja johtopäätökset

Tutkimuksen tavoitteena oli teoriakirjallisuuden ja aineiston avulla selvittää johtava tutkimusongelma: *”Mitkä tekijät vaarantavat tilintarkastajan riippumattomuuden?”* Kyseiseen tutkimusongelmaan pyrittiin löytämään vastaus pääongelman ja siitä johdettujen alaongelmien avulla. Työn kaksi alaongelmaa olivat: *”Mitkä tahot sääntelevät tilintarkastajien riippumattomuutta?”* ja *”Millä tekijöillä pyritään turvaamaan tilintarkastajien riippumattomuus?”*. Aluksi tutkimuskysymyksiä lähestyttiin puhtaasti teoriakirjallisuuden ja tieteellisten artikkeleiden avulla. Tämän jälkeen tutkimuksessa käytettiin myös empiiristä aineistoa tutkimusongelmien selvittämiseksi. Empiirinen tutkimus toteutettiin valmiiden aineistojen analysoinnin avulla. Aineisto koostui Big Four –tilintarkastusyhteisöjen tuottamista läpinäkyvyyskertomuksista, jotka kerättiin yritysten internetsivuilta.

Tilintarkastajien riippumattomuus on hyvin haasteellinen tutkimuskohde. Vaikka tilintarkastajilta odotetaankin riippumatonta tilintarkastusta, on sen täydellinen saavuttaminen täysin mahdotonta, sillä tilintarkastaja on aina jonkinasteisessa riippuvuussuhteessa asiakasyritykseen nähden. Kyse voi olla taloudellista, henkilökohtaisesta tai muustakin riippuvuudesta. Riippumattomuus koostuu niin näkyvästä, kuin näkymättömästä, eli mielen riippumattomuudesta. Riippumattomuuden sääntelyn ja tarkkailun kannalta voidaan keskittyä vain näkyvän riippumattomuuden hallitsemiseen, sillä tilintarkastajien mielen ja ajatusten ohjaileminen on täysin mahdotonta. Vaikka tilintarkastajien riippumattomuudelle onkin asetettu lainsäädännöllinen perusta, sen todellinen vaikuttavuus lähtee jokaisen tilintarkastajan omasta toiminnasta. Tilintarkastajien ammatillinen etiikka ja hyvän tavan mukainen toiminta muodostavatkin todellisen kulmakiven riippumattomuuden olemassaololle. Tilintarkastus perustuu riippumattomuudelle ja ilman sitä tilintarkastajien rooli taloudellisten raporttien todentajana nähdään merkityksettömänä.

Riippumattomuuden uhkia nähtiin olevan viisi; oman edun uhka, oman työn tarkastamisen uhka, läheisyyden uhka, painostuksen uhka ja asian ajon uhka. Nämä uhkat tekijät nähdään ikään kuin viideksi pääalueeksi, joissa tilintarkastajien riippumatto-

muus voi vaarantua. Näiden uhkien pienentämiseksi on luotu erilaisia varokeinoja, joiden avulla tilintarkastajien riippumattomuus voidaan säilyttää. Näitä ovat esimerkiksi; koulutus, kattavat säännöt ja sääntely, rotaatio, taloudellisten omistusten valvonta, raportointi, sanktiot, palkkiot ja vahvistukset. Näitä samoja riippumattomuuden varokeinoja ilmeni myös työn empiirisessä osiossa, mikä tukee työn teorian ja empiirian linkittymistä toisiinsa.

5.1 Tutkimuksen tulokset

Tutkimuksen aineiston osalta yritykset toivat läpinäkyvyyskertomuksissaan hyvin yhteisiä toimia ja käytäntöjä yhteisöjen tilintarkastajien riippumattomuuden turvaamiseksi. Koulutus nähtiin kaikkien neljän yrityksen osalta yhtenä keskeisimpänä riippumattomuuden turvaavana keinona. Eikä ihme, sillä laadukkaan ja kattavan koulutuksen avulla työntekijöitä pystytään paremmin informoimaan ja valistaa toimimaan entistä riippumattomammin. Koulutuksen avulla työntekijät saavat tietoonsa oikeat ja väärät menettelytavat, joiden mukaisesti yrityksessä tulee toimia. Kaikissa tutkimuksen yrityksissä käytetään myös yhteisöjen omia sääntöjä ja ohjeita, jotka ovat kaikille konsernin tilintarkastusyhteisöille samat. Raporteissa todetaan myös, että nämä yritysten käyttämät omat säännöt koskien riippumattomuutta ovat monilta osin tilintarkastuslakia ja säännöksiä tiukempia. Tiukkojen ja monipuolisten sääntöjen avulla saadaan luotua yrityskulttuuri, joka kannustaa toimimaan objektiivisesti ja hyvän tavan mukaisesti. Toisaalta liian tiukoilla säännöillä voi myös olla kielteinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun, sillä tilintarkastaja voi käyttäytyä liian varovaisesti välttyäkseen virheiltä.

Yritykset raportoivat käyttävänsä tilintarkastajien riippumattomuuden säilyttämiseksi myös seuranta ja valvontakäytäntöjä. Säännöllisen seurannan ja valvonnan avulla yritykset voivat ennalta ehkäistä mahdollisia eturistiriitatilanteita syntymästä. Riippumattomuuden seuranta ja valvonta lisää myös sijoittajien ja muiden sidosryhmien luottamusta tilintarkastajien toimintaa kohtaan, mikä edistää edelleen markkinoiden toimintaa. Lisäksi mitä tehokkaampia sekä parempia seuranta ja valvontajärjestelmiä yhteisöt käyttävät, sitä todennäköisemmin väärinkäytökset ja talousrikolliset saadaan

myös paljastettua. Näihin seuranta ja valvontakäytänteisiin liittyy vahvasti myös yhteisöjen käyttämät raportointi ja arviointimenetelmät. Raportointikäytäntöjen sekä tilintarkastajien oman riippumattomuusarviointin avulla varmistetaan tilintarkastajien jatkuva riippumattomuuden seuranta. Raportointi parantaa tilintarkastajien kykyä tunnistaa riippumattomuuden uhkatekijöitä ja samalla raportoidut uhat saadaan dokumentoitua. Lisäksi raportointi auttaa tilintarkastusyhteisöjen johtajia tekemään tarvittavia muutoksia ja päätöksiä raporteista ilmenneiden asioiden suhteen. Raportit toimivat myös eräänlaisina todisteina siitä, että riippumattomuustekijät on otettu huomioon ja niiden osalta on suoritettu varotoimia uhkien välttämiseksi.

Taloudellisten omistusten valvonta nähtiin myös yhdeksi keskeiseksi tekijäksi, jolla pyritään ehkäisemään liiallisen riippuvuussuhteen syntyminen. Yhteisöissä kerrottiin olevan järjestelmiä, joihin etenkin vastuullisten tilintarkastajien tuli ilmoittaa omat taloudelliset omistuksensa, joita ovat esimerkiksi osakeomistukset. Tämä taloudellisten omistusten seuranta ja valvonta mahdollistaa riippumattomuuden säilymisen, sillä yhtiöt voivat jo varhaisessa vaiheessa tunnistaa omistussuhteet, jotka voivat olla vaaraksi riippumattomuudelle. Tilintarkastajan omistaessa asiakasyrityksen osakkeita, tulee tilintarkastajalle entistä haasteellisemmaksi paljastaa väärinkäytökset tai muu sopimaton menettely, turvatakseen osakeomistuksensa.

Raporteista kävi ilmi myös, että tilintarkastusyhteisöjen käyttämät rotaatio käytännöt nähtiin yhdeksi keskeiseksi tekijäksi tilintarkastajien riippumattomuuden varmistamisen osalta. Tilintarkastajien rotaation ansiosta tilintarkastaja tai tarkastusyhteisö ei välttämättä kykene luomaan yhtä lujaa riippuvuussuhdetta tarkastuskohteeseen nähden, sillä toimikausien määrä on rajoitettu. Rotaation avulla pyritään ehkäisemään liian läheisen suhteen muodostuminen. Suhde voi muodostua läheiseksi niin taloudellisten, kuin muidenkin seikkojen osalta, esimerkiksi suhde tarkastettavan yrityksen johtoon voi muodostua riippumattomuuden kannalta ongelmalliseksi, mikäli tilintarkastaja esimerkiksi ystävystyy yrityksen johtohenkilön kanssa. Aineiston yhteisöt kertovat valvovansa rotaatiota pääasiassa tietokantojen avulla.

Tutkimuksen tilintarkastusyhteisöt kertoivat käyttävänsä riippumattomuuden turvaamiseen myös seuraavia keinoja. Esimerkiksi EY:n kertomuksessa viestintä tilintarkastajan ja tarkastusvaliokunnan välillä nähtiin tärkeänä keinona riippumattomuuden kannalta. Aktiivisella viestinnällä tilintarkastajien ja tarkastusvaliokunnan välillä parannetaan oletusta riippumattomuudesta, sillä tarkastusvaliokunta valvoo tilintarkastajien tekemää työtä. Kertomuksista kävi ilmi myös, että tilintarkastajien vuosittaisilla tai useamminkin tehdyillä riippumattomuusvahvistuksilla, sekä yhteisöjen käyttämillä sanktiokäytännöillä pyritään parantamaan tilintarkastajien riippumattomuutta. Tasaisesti tehdyt riippumattomuusvahvistukset ohjaavat tilintarkastajien eettistä ja hyvän tavan mukaista toimintaa, mikä luo samalla moraalisesti korkean esteen riippumattomuuden kannalta sopimattoman toiminnan harjoittamiselle. Sanktiot taas määrittävät ne seuraamukset, jotka voivat seurata sopimattomasta toiminnasta. Tilintarkastajien uskotaan toimivan objektiivisemmin, kun he tiedostavat kielletyt toimintatavat ja sanktiot, jotka seuraavat sääntöjen rikkomisesta.

Yhteenvetona aineiston osalta voidaan sanoa, että se oli teorian kanssa hyvin yhtenäinen. Tilintarkastajien; Rotaatio, seuranta ja valvonta, kattava sääntely, koulutus, raportointi, taloudellisten omistusten rajoitus sekä sanktiokäytännöt kävivät ilmi myös työn teoria-osasta. Näitä tilintarkastajien riippumattomuuden turvaavia keinoja, tulee käyttää riippumattomuuden uhkien pienentämiseksi. Näitä uhkia olivat teoriassa mainitut: Oman edun uhka, oman työn tarkastamisen uhka, asianajon uhka, läheisyyden uhka ja painostuksen uhka. Tarkastusyhteisöjen käyttämät keinot riippumattomuuden turvaamiseksi keskittyivät selvästi vain kolmeen uhkatekijään; oman edun/intressin uhkaan, oman työn tarkastamisen uhkaan ja läheisyyden uhkaan. Ilmeistä on, etteivät tarkastusyhteisöt raportoi asianajon uhkaan liittyvistä varotoimista tai painostuksen uhasta. Kertomuksissa yhteisöt raportoivat niistä varokeinoista, jotka liittyvät tilintarkastajien todellisiin uhkiin sekä tekijöihin, joihin voidaan yhteisön osalta selkeimmin vaikuttaa. Asianajon ja painostuksen uhan suhteen yhteisöjen on hyvin vaikea luoda varotoimia, niiden välttämiseksi. Tilintarkastajien sääntöjen, ohjeiden, valvonnan sekä koulutuksen avulla voidaan kuitenkin parantaa ja lisätä riippumattomuutta, kaikkien tilintarkastukseen kohdistuvien uhkien suhteen.

5.2 Työn rajoitteet ja jatkotutkimusmahdollisuudet

Työn rajoitteena voidaan pitää melko suppeaa aineistoa, joka koostui vain neljästä suurimmasta tilintarkastusyhteisöstä. Lisäksi luotettavamman ja laajemman tutkimuksen saamiseksi olisi voitu toteuttaa esimerkiksi kattava teemahaastattelu, mikä oltaisiin suunnattu mahdollisimman monen eri tilitoimiston tilintarkastajille. Toisaalta laadullisen tutkimuksen rinnalla olisi voitu toteuttaa myös kvantitatiivinen eli määrällinen tutkimus, luotettavamman tutkimuksen aikaansaamiseksi. Edelleen aineiston osalta voidaan sanoa, että sitä ei voida pitää täysin yksiselitteisenä, sillä läpinäkyvyyskertomukset ovat yritysten tuottamaa omaa raportointia, joka voi myös jättää asioita raporttien ulkopuolelle, sillä mitään yhtä ja oikeaa tapaa niiden laadintaan ei ole. Lisäksi toinen yhteisö voi raportoida asioista hyvinkin laajasti, kun taas toinen yhteisö kertoo vain tärkeimmät asiat ja jättää osan asioista raporttien ulkopuolelle, vaikka kyseinen yhteisö todellisuudessa käyttäisi muitakin raportin ulkopuolelle jätettyjä keinoja riippumattomuuden turvaamiseksi. Tästä johtuen raporteja ei voida pitää täysin yksiselitteisinä.

Tutkimuksen tuloksista voi olla hyötyä erityisesti tilintarkastuksesta kiinnostuneille henkilöille. Lisäksi tutkimus voi toimia myös hyvänä ohjenuorana kaikille taloushallinnossa työskenteleville, sekä muille tilintarkastajien kanssa yhteistyössä toimiville henkilöille, sillä mitä paremmin ymmärretään tilintarkastajien rooli riippumattomana toimijana, sitä paremmin pystytään hyödyntämään tilintarkastajien ammattitaitoa ja osaamista yrityksen hyväksi. Jatkotutkimuksen mahdollisuus tilintarkastajien riippumattomuuden tutkimisessa on melko haasteellinen. Tulevat lakimuutokset, sekä alan sääntelyn kehittyminen ja jatkuva muuttuminen antavat kuitenkin alasta kiinnostuneille henkilöille mahdollisuuden aiheen tutkimiselle myös jatkossa. Esimerkiksi tekijät, jotka vaarantavat tilintarkastajan riippumattomuuden konsultointitilanteissa, voisi toimia hyvänä jatkotutkimuksen aiheena.

LÄHTEET

Aho, T. & Vänskä, H. (1996) Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy. Toinen painos.

Ball, F. Tyler, J. Wells, P. (2015) Is audit quality impacted by auditor relationships? Journal of Contemporary Accounting & Economics 11, 166-181.

Bartlett, R W. (1991) A Heretical challenge to the incantations of audit independence. Accounting Horizons. 11-16.

Bazerman, M. H. Loewenstein, G. Moore, D. A. (2002) Why good accountants do bad audits. Harvard Business Review, p. 97-102.

Craswell, A. Stokes, D. J. & Laughton, J. (2002) Auditor independence and fee dependence. Journal of Accounting and Economics 33, p. 253-275.

Dandago, K. I. & Zamro, N. D. B. (2013) Effects of rotation on auditor independence and quality of audit service in Malaysian banking industry. Issues in social and environmental accounting. Vol. 6, No. ¾. p. 95-110.

Dunn, J. (1996) Auditing Theory and Practice. Second edition. p. 21

Eskelinen, A. (2012) VIEW – KPMG:n asiakaslehti 3/2012/kpmg.fi. KPMG Oy Ab Helsinki. p. 13

Eskola, J. & Suoranta, J. (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere, Vastapaino.

Euroopan Unioni. (EU) (2015) Asetukset, direktiivit ja muut säädökset. [verkkodokumentti]. [viitattu 4.11.2015] Saatavilla

http://europa.eu/eu-law/decision-making/legal-acts/index_fi.htm

Euroopan unionin virallinen lehti. (2006) Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY.

Federation des Experts Comptables Europeens (FEE). (1998) Statutory Audit Independence and Objectivity. Common core of principles for the guidance of the European profession.

Finanssivalvonta. (2012) Määräykset ja ohjeet 8/2012. Tilintarkastus. [verkkodokumentti]. [viitattu 16.10.2015]. Saatavilla

http://www.finanssivalvonta.fi/fi/Saantely/Maarayskokoelma/Uusi/Documents/08_2012.M2.pdf

Gavious, I. (2007) Alternative perspectives to deal with auditors agency problem. *Critical Perspectives on Accounting* 18, 451-467.

Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja laiksi julkishallinnon ja – talouden tilintarkastuksesta sekä eräiksi niihin liittyviksi laeiksi. HE 254/2014 vp.

Hallituksen esitys Eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja siihen liittyväksi lainsäädännöksi. HE 194/2006 vp.

Heikkonen, J. & Kupiainen, P. (1976) *Valvontatoimi ja tilintarkastus*. WSOY. Ensimmäinen painos.

Hoitash, R. Markelevich, A. Barragato, C. (2007) Auditor fees and audit quality. *Managerial Auditing Journal*. Vol. 22, 761-786

Horsmanheimo, P. & Steiner, M-L. (2008) *Tilintarkastus – Asiakkaan opas*. WSOY pro. 2 painos. Helsinki.

JHTT ry, (2006) *Julkishallinnon hyvä tilintarkastustapa*. Edilex Kirja, Kommentaari. Edita Prima OY. Helsinki.

Kaplan, S. E. & Mauldin, E. G. (2008) Auditor rotation and the appearance of independence: Evidence from non-professional investors. *Journal of Accounting and Public Policy* 27. 177-192

KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry. (2005) Tilintarkastusalan suositukset 2005. Helsinki, KHT- Media Oy.

KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry. (2012) Kansainväliset tilintarkastusalan standardit 2012. Helsinki, KHT- Media.

Kivikoski, V. (2011) Tilintarkastuksen merkitys osakeyhtiössä. Pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta; kauppaoikeus.

Mattila, P. K. (2010) Vihreä kirja – tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset. [verkkodokumentti]. [viitattu 16.10.2015] Saatavilla

<http://kauppakamari.fi/statement-archive/vihrea-kirja-tilintarkastuspolitiikka-kriisin-opetukset/>

Mednick, R. (1990) Independence: Let's get back to basics. The regulatory overload is endangering the original principles underlying auditor independence. *Journal of accountancy*.

Metsämuuronen, J. (2006) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. International Methelp Ky. Helsinki. Gummerus Kirjapaino Oy. 1. laitos, 1. painos.

Myers, J. Myers, L. Omer, T. (2003) Exploring the Term of the Auditor-Client Relationship and the Quality of Earnings: A Case for Mandatory Auditor Rotation? *The Accounting Review*. Vol. 78, No.3. 779-799

Moore, D. Tetlock, P. Tanlu, L. Bazerman, M. (2006) Conflicts of interest and the case of auditor independence: Moral seduction and strategic issue cycling. *Academy of Management Review*. Vol. 31, No. 1, 10-29

Mähönen, J. (2009) Osakeyhtiön taloudellinen raportointi ja tilintarkastus. 1. Helsinki, Edita Publishing Oy.

Mähönen, J. (2015) Tilisanomat 4/2015 p. 26-27.

PricewaterhouseCoopers (PwC) (2003) Audit Committee – Käytännön ohjeita tehokkaasti toimivan tarkastusvaliokunnan muodostamiseksi. [verkkodokumentti]. [viitattu 22.11.2015]. Saatavilla

http://www.pwc.fi/fi/ifrs-julkaisut/tiedostot/pwc_audit_committee.pdf

Riistama, V. (1999) Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. 2. painos. Porvoo, WSOY.

Saarikivi, M-L. (1999) Tilintarkastajan riippumattomuus. Väitöskirja, A-155. Helsingin kauppakorkeakoulu. Helsinki.

Sarja, M. (1999) Tilintarkastajan riippumattomuus. Edita. Helsinki.

Sarja, M. (2011) Hyvä edunvalvontatapa holhoustoimessa. Defensor Legis N:o 2/2011.

Savolainen, J. (2004) Komissio ehdottaa uutta direktiiviä lakisääteisestä tilintarkastuksesta petosten ja väärinkäytösten estämiseksi. [verkkodokumentti]. [viitattu 16.11.2015]. Saatavilla

[http://www.edilex.fi.ezproxy.cc.lut.fi/uutiset/5236?allWords=I%C3%A4pin%C3%A4kyvyyskerto-
mus&offset=1&perpage=20&sort=relevance&searchSrc=1&advancedSearchKey=510229](http://www.edilex.fi.ezproxy.cc.lut.fi/uutiset/5236?allWords=I%C3%A4pin%C3%A4kyvyyskerto-
mus&offset=1&perpage=20&sort=relevance&searchSrc=1&advancedSearchKey=510229)

Savolainen, J. (2009) Tilintarkastuslautakunta tehostaa tilintarkastuksen valvontaa [verkkodokumentti]. [viitattu 15.10.2015]. Saatavilla

[http://www.edilex.fi.ezproxy.cc.lut.fi/uutiset/20563?allWords=tilintarkastus&offset=21
&perpage=20&sort=relevance&searchSrc=1&advancedSearchKey=525423](http://www.edilex.fi.ezproxy.cc.lut.fi/uutiset/20563?allWords=tilintarkastus&offset=21
&perpage=20&sort=relevance&searchSrc=1&advancedSearchKey=525423)

Securities and Exchange Commission (SEC) 2001 Final Rule: Revision of the Commission's Auditor Independence Requirements. 17 CFR Parts 210 and 240. [verkkodokumentti]. [viitattu 24.11.2015] Saatavilla

<https://www.sec.gov/rules/final/33-7919.htm>

Sikka, P. (2009) Financial crisis and the silence of the auditors. *Accounting, Organizations and Society* 34, 868-873.

Taloussanomat. (2001) Tilintarkastus muuttuu. [verkkodokumentti]. [viitattu 16.10.2015]. Saatavilla

<http://www.taloussanomat.fi/arkisto/2001/04/06/tilintarkastusmuuttuu/200130105/12>

Tepalagul, N. & Lin, L. (2015) Auditor Independence and Audit Quality: A Literature Review. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*. Vol. 30. 101-121

Tilintarkastuslakityöryhmä. (2003) Tilintarkastuslakityöryhmän raportti. Kauppa- ja teollisuusministeriö. Edita Publishing Oy. Helsinki.

Tilintarkastuslautakunta, (TILA). (2015) Tilan ohje KHT- ja HTM-tilintarkastajien velvollisuudesta antaa tietoja valvontaa varten [verkkodokumentti]. [viitattu 15.10.2015]. Saatavilla

<http://tilintarkastuslautakunta.fi/ohje-tietojen-antamisesta/>

Työ- ja elinkeinoministeriö, (TEM). (2015) Tilintarkastus [verkkodokumentti]. [viitattu 15.10.2015]. Saatavilla

<https://www.tem.fi/yrietykset/tilintarkastus>

Toivonen, A. (2000) Riippumattomuudesta tilintarkastuksessa. *Defensor Legis* 2000/1. Lyhyempi kirjoitus. [verkkodokumentti]. [viitattu 16.10.2015] Saatavilla

http://www.edilex.fi.ezproxy.cc.lut.fi/defensor_legis/876.pdf

Tomperi, S. (2015) Tilintarkastus. Normeista käytäntöön. 2. Helsinki, Edita Publishing Oy.

AINEISTO

Deloitte & Touche Oy (Deloitte) - tilintarkastusyhteisön läpinäkyvyyskertomus (2015). Saatavilla:

<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/fi/Documents/about-deloitte/L%C3%A4pin%C3%A4kyvyyskertomus%202015.pdf>

Ernst & Young Oy (EY) – tilintarkastusyhteisön läpinäkyvyyskertomus (2015). Saatavilla:

[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/L%C3%A4pin%C3%A4kyvyysraportti_2015_-_EY_Suomi/\\$FILE/2015%20Transparency%20Report%20-%20EY%20Finland%20FIN.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/L%C3%A4pin%C3%A4kyvyysraportti_2015_-_EY_Suomi/$FILE/2015%20Transparency%20Report%20-%20EY%20Finland%20FIN.pdf)

KPMG Oy Ab (KPMG) - tilintarkastusyhteisön läpinäkyvyyskertomus (2014). Saatavilla:

<https://www.kpmg.com/FI/fi/vuosikertomus2014/Sivut/pdf/KPMG-lapinakyvyyskertomus-2013-2014.pdf>

PricewaterhouseCoopers Oy (PwC) - tilintarkastusyhteisön läpinäkyvyyskertomus (2015). Saatavilla:

https://www.pwc.fi/fi/tietoa-meista/tiedostot/Lapinakyvyyskertomus_2015.pdf